

Uio • Universitetet i Oslo

Det adelige element, En lesning av Ibsen i republikansk lys

Håvard Robøle Svendsrud

Europeisk kultur
Masteroppgave i KULH4890
30 studiepoeng

IFIKK

Humanistisk fakultet
Universitet i Oslo

26.06.2021

Innholdsfortegnelse:

Forord.....	Side 2
Introduksjon.....	Side 3
En analyse av Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885	Side 6
Vilkårlig fastsatt grenser og Hvite hester	Side 12
Dyd, adel og det mellom	Side 20
Kvinner og arbeidere	Side 28
Marxisme, anarkisme eller republikanisme	Side 36
Konklusjoner	Side 44
Litteraturliste	Side 47

Forord

I arbeidet med denne oppgaven har jeg blitt utfordret og satt på prøve flere ganger iløpet prosessen. Jeg kan ikke begynne å telle antallet ganger jeg følte jeg møtte veggen eller følte at jeg sto fast. Om det ikke hadde vært for den gode hjelpen og veiledningen fra min veileder Helge Jordheim, tviler jeg på at jeg noen gang ville klart å ferdigstille denne oppgaven. For dette ønsker jeg derfor å uttrykke min evige takknemlighet til Helge Jordheim, for å hjelpe meg med å finne veien gjennom litteraturen som ligger til grunnlag for denne oppgaven.

Jeg vil også takke min familie og mine venner for deres tålmodighet og forståelse for de mange timene jeg har begravet meg i Ibsen-litteratur og politisk idéhistorie og filosofi.

Det adelige element, en lesning av Ibsen i republikansk lys

Mye har blitt skrevet om Henrik Ibsens og hans diktning opp gjennom tidene, hvilket er passende for en av Norges største diktere. Henrik Johan Ibsen ble født i Skien 20. mars 1828 og døde 23. mai i 1906. I løpet av sitt liv skriver flere teaterstykker som fremdeles blir satt opp i mange teatre verden over den dag i dag. Jeg tviler likevel på at jeg vil finne det nødvendig å gi noen veldig introduksjon Ibsens liv, ettersom han antas for å være verdens nest mest spilte dramatiker i verden, kun slått av William Shakespeare. Dessuten finnes det flere tekster som kan nå dette formålet bedre enn hva jeg kan.

Dersom en bare er interessert i Ibsens liv, så vil en finne at det er blitt skrevet et flere Ibsen-biografier, av flere med forfattere og forskere. Og dersom en i tillegg skulle ønske å lese seg opp på Ibsens forfatterskap, så finnes det hundrevis av verker med tolkninger og kommentarer rundt hvert teaterstykke og hvert dikt. Likevel finnes det et aspekt ved denne store kunstneren som det vil være vanskelig å gjøre seg riktig klok på, dog mange har forsøkt.

Ibsens politiske standpunkt er en vanskelig nøtt å knekke, og det kan virke som at det er slik ved Ibsens eget ønske. I Sverre Mørkhagens biografi om Ibsens liv, *Ibsen... "den mærkelige Mand"*, spekuleres det i om Ibsen ikke med vilje kanskje valgte å ikke blande seg inn i den politiske sfæren av frykt for å bli satt i en bås der han ikke ville følt seg i rett selskap.¹ Dette kommer av Ibsens fokus på individualitet, som er et tema en kan finne at går igjen i flere av Ibsens stykker. Noen av de første stykkene en kanskje vil tenke på i en slik sammenheng kan være *En Folkefiende*, *Brand*, *Et dukkehjem* og *Hedda Gabler*, stykker der individets frihet og samfunnets rolle blir testet, utfordret og kritisert i sin samtid.²

Arvid Nærø linker denne tanken om individualisme, individuell frihet og kritikk mot samfunnet til en tanke om Ibsens som en anarkistisk skikkelse, i verket *Den politiske Ibsen*. For hvilken annen forklaring kunne det vel være for Ibsens stadige kritikk av de liberale politikerne i hans samtid? Og det virker ikke som det bare er Nærø som tenker i disse baner rundt Ibsens politiske standpunkt. Vi har også Chriten Collin, og dessuten kan det også virke som tidligere nevnte Sverre Mørkhagen og Ivo De Figueiredo deler denne oppfatningen - dog

¹ Mørkhagen, Sverre. *Ibsen... den mærkelige Mand*. Side 536

² Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen*. Side 11

disse ikke gir uttrykk for dette like ofte eller direkte. Et eksempel på dette er for eksempel da De Figueiredo skriver at Ibsen avviser det politiske systemet.³ Når en leser Nærøs argumenter for en slik lesning av Ibsen, så er det vanskelig å ikke skjønne hvorfor en kan være tilbøyelig til å lese Ibsen inn i en anarkistisk tradisjon. Nærøs arbeid om Ibsen er meget grundig, og han finner flere punkter og sitater der Ibsen gir uttrykk for tanker som meget enkelt kan forstås som anarkistiske. Likevel vil en finne noen underlige hull i denne forklaringen dersom en tenker over dem litt. Hull som tilsynelatende lar seg fylle av republikansk tenkning, og særlig en republikansk forståelse av frihet.

Forskning på republikansk tenkning er en oppdagelse, eller snarere gjenoppdagelse, gjort gradvis innenfor politisk idéhistorie og filosofi de siste førti årene⁴, dog det i virkeligheten er en tradisjon som strekker seg helt tilbake til Niccolo Machiavelli, dog en kan trekke linjer helt tilbake til Cicero og den Romerske republikken og blir dermed ofte omtalt som neo-romansk.⁵ Denne neo-romanske ideologien, som la stor vekt på individets frihet, var noe som virket splittende i det tidlig-moderne Storbritannia⁶, men likevel hadde betydelig innvirkning på datidens politiske landskap.⁷ Innenfor den republikanske tenkningen eksisterer tanken om fristaten, som ikke ulikt et fritt menneske, eksisterer i en slik tilstand at den står fritt til å styre etter egen vilje.⁸ Dette igjen er knyttet til en forståelse om politisk dyd, som går på at en skal handle etter hva som er best for samfunnet/staten.⁹ Skinner viser hvordan disse tankene utvikler seg og kommer til uttrykk opp igjennom historien.

Et siste kjennetegn ved republikanismen, dog likevel kanskje mest sentralt, er frihetsbegrepet som blir brukt. Gjenoppdagelsen av dette begrepet om "frihet" er hva som virkelig brakte republikanismen tilbake inn i den politiske diskusjonen.¹⁰ Thomas Krogh, professor ved Universitetet i Oslo, beskriver denne gjenoppdagelsen som å være av samme art som når en arkeolog oppdager fossilet av et stort dyr.¹¹

³ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 492

⁴ Nilsen, Håvard Friis. "Den politiske frihets glemte historie" i *Politisk Frihet*. Side 15

⁵ Skinner, Quentin. *Liberty before Liberalism*. Side 39 - 41

⁶ Skinner, Quentin. *Liberty before Liberalism*. Side 59

⁷ Skinner, Quentin. "Et tredje begrep om frihet" i *Vilkårlig Makt*. Oversatt av Hugo Østerberg. Side 32 - 33

⁸ Skinner, Quentin. *Liberty before Liberalism*. Side 26

⁹ Skinner, Quentin. *Liberty before Liberalism*. Side 32

¹⁰ For en innføring i denne reorienteringen innenfor den politiske diskusjonen vil jeg anbefale å lese Philip Pettit (1997): *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*, Oxford University Press, og Quentin Skinner (2009): *Vilkårlig Makt. Essays om politisk frihet*, Res Publica, Oslo

¹¹ Krogh, Thomas. "Republikanerne" i *Historisk Tidsskrift*, bd. 89. Side 162

Quentin Skinner, samt Philip Pettit, definerer frihet innenfor republikansk tenkning som fravær av vilkårlig makt¹², hvilket kan forstås lettest som at en ikke kan være fri dersom den friheten er betinget i noen andres nåde. Altså er det også her snakk om frihet først og fremst som noe individuelt. Og av den grunn vil jeg hevde at å lese Ibsen som en republikaner ikke nødvendigvis behøver å erstatte den anarkistiske lesningen av Ibsen, ettersom det virker som om det ikke vil være vanskelig å hevde at det kan eksistere en symbiose mellom disse lesningene som vil være mer dekkende for Norges store dikter.

Likevel finner jeg at det er få som ser ut til å ha gjort denne mulige koblingen mellom Henrik Ibsen og republikanismen. I min leting etter tekster som kunne støtte denne observasjonen jeg hadde gjort om en mulig kobling mellom dikteren og republikanismen, oppdaget jeg at det var få som omdiskuterte Ibsen i lys av republikanismen, hvilket jeg mistenker kan ha noe å gjøre med at det allerede var et etablert narrativ om Ibsen som anarkist. Og det enda jeg ikke ser hvordan republikanisme skal utelukke anarkismen, og motsatt.

Det var fortsatt er verk som så ut til å tilegne Ibsen de republikanske trekk han virker å vise. Dette verket, eller snarere samlingsverket, er *Politisk Frihet* som er redigert av Håvard Friis Nilsen og Helge Jordheim. Verket er en samling av flere tekster av forskjellige forfattere, som alle virker å kunne leses inn i en republikansk tradisjon basert på frihetsidealet som blir brukt, og blant disse tekstene finner man en tale som Ibsen holdt for arbeidernes fanetog i Trondheim i 1885.¹³

Det er på grunnlag av denne talen jeg mener det er på tide at vi gjør en ny evaluering av Ibsens politiske standpunkt i lys av republikanismen. Og det vil i all hovedsak være denne talen jeg forholder meg til i denne avhandlingen. Dette på tross av at Friis Nilsen i forordet til *Politisk Frihet* viser til at det kan være mye i Ibsens diktning som også kan tyde republikansk frihetstenkning. Grunnen til at jeg i all hovedsak vil forholde meg til denne talen av Ibsen, er fordi denne talen viser Ibsens republikanisme i sin reneste form. De gangene jeg vil se på andre tekster av Ibsen, da enten teaterstykker eller brev, vil være for å utforske eller argumentere rundt et av punktene man kan finne i talen fra 1885. For i mine øyne er det nokså klart at denne talen veldig lett kan leses i lys av republikansk tenkning, hvilket vil gjøre det nødvendig å eventuelt tenke nytt rundt andre tekster skrevet av Ibsen. Målet for denne

¹² Skinner, Quentin. "Frihet som fravær av vilkårlig makt" i *Vilkårlig Makt*. Oversatt av Hugo Østerberg.

¹³ Ibsen, Henrik. "Tale til arbeidernes fanetog i Trondheim (1885)" i *Politisk Frihet*. Side 367 - 368

avhandlingen blir dermed å forsøke å vise hvordan det kan være nødvendig å tenke nytt om Ibsen politiske ståsted på grunnlag av de republikanske tankene en kan spore i Ibsen tale til arbeidernes fanetog i Trondheim i 1885. De Figueiredo skriver noen sider om talen, hvor han forsøker å finne klarhet i hvor Ibsen står politisk.¹⁴ Nærø derimot, referer kun til talen som et uttrykk for Ibsens individualisme.¹⁵ Dermed fremstår det som at talen spiller en relativt viktig rolle i hvordan man skal tolke Ibsen politisk.

Måten jeg ønsker å gå frem i min behandling av denne talen begynner med en analyse av selve talen. Dette er for å finne potensielle trekk og punkter ved talen som kan tyde på Ibsens republikanske tenkning. Deretter vil jeg videre undersøke noen av disse punktene av interesse vi utvilsomt vil finne i talen. Av disse interessante punktene vil det være tre jeg særlig vil gå inn på, hvorpå jeg vil kunne etablere en historisk kontekst for talen, samt drøfte disse punktene og deres betydning. Mot slutten vil jeg så forsøke å forstå Ibsen i lys av flere politiske ideologier som virker dekkende, da republikanismen og anarkismen særlig, for å se hvilken ideologi som best dekker det vi ser kommer til uttrykk i denne talen. Så vil jeg forhåpentligvis nå en konklusjon som kan overbevise om at det er relevant å lese Ibsen i lys av republikanismen. En siste gang, før vi for alvor begynner på dette nye innspillet i Ibsen-forskningen, så ønsker jeg å spesifisere at målet ikke på noen måte er overtale om noen fullstendig forkasting av lesning av Ibsen i lys av anarkismen, ettersom jeg ikke kan benekte at dette på flere punkter er dekkende for Ibsens tekster. Snarer ønsker jeg å oppnå en forståelse om at den anarkistiske lesningen av Ibsen fint kan suppleres av en lesning av Ibsen i lys av republikanismen.

En analyse av Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

“Det er etter 11 års fravær at jeg for en 8 dagers tid siden kom hjem igjen til Norge. I disse 8 dager hjemme har jeg følt mer livsglede enn i alle de 11 år utenlands. Jeg har oppdaget umåtelige fremskritt på de fleste områder, og jeg har sett at det folk jeg nærmest tilhører, nå er rykket det øvrige Europa betydelig nærmere enn før”¹⁶

¹⁴ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 488 - 493

¹⁵ Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen*. Side 35

¹⁶ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

Med disse ordene åpner Henrik Ibsen talen han holder i Trondheim for arbeidernes fanetog. Dette fanetog ble holdt til ære for Ibsen, og virker å være stelt i stand av arbeiderforeningen i Trondheim for å hedre dikteren da han besøkte byen.¹⁷ Søndag 14. juni ble medlemmene av Trondhjems Arbeiderforening mobilisert til et hyllingstog med foreningsfaner og musikkorps. Folketoget gikk seg mot Britannia Hotel, hotellet der Ibsen bodde under oppholdet i Trondheim, hvor Ibsen ventet på trappen. Han var blitt informert om hyllesten på forhånd, og hadde dermed forberedt en tale.¹⁸ Som avslutningen av talen viser kan vi forstå at talen er ment som en takketale, men likevel bærer den preg av politisk påvirkning. De som hørte Ibsens tale var dermed medlemmer av- eller på annet vis tilknyttet Trondhjems Arbeiderforening. Mørkhagen kan i tillegg informere om at *Dagsposten* i sin omtale av opptoget noterte at “Byens Aristokrati havde valgt at glimre med sin Fraværelse”.¹⁹ Virkningen av talen ble derfor at Ibsen hadde etablert seg på samme side som kvinnebevegelsen og arbeiderbevegelsen, dog det spekuleres i om dette egentlig var den tilsiktede effekten av Ibsens ord. Ibsen identifiserte seg nemlig ikke med disse gruppene.²⁰ Likevel blir denne talen brukt som eksempel når man diskuterer Ibsen som en politisk aktør.

Når en ser på Ibsens tale til Trondheims arbeidere behøver man ikke lete lenge etter punkter i talen som kan settes inn i en republikansk tradisjon, da flere punkter i talen ser ut til å referere til et eller flere av republikanismens mange idealer. For å tydeliggjøre dette vil jeg gå gjennom talen avsnitt for avsnitt, og noen ganger setning for setning, for å illustrere disse punktene jeg nevnte. La oss dermed begynne med første avsnitt.

Det første avsnittet virker tilsynelatende uskyldig, hvilket vil si fritt for noen åpenbar link til et republikansk ideal. For Ibsen åpner med å uttrykke sin glede over å være hjemme i Norge igjen etter et elleve års utenlandsopphold. Likevel knytter han ikke bare denne gleden til det faktum at han er tilbake igjen i Norge, men også de fremskritt som har foregått i Norge da han var borte. Fremskritt som gjør at Norge “nå er rykket det øvrige Europa betydelig nærmere enn før.”²¹ Nå spesifiserer ikke Ibsen hva disse fremskrittene han referer til består

¹⁷ Bull mfl., *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens Historie*. Side 20

¹⁸ Mørkhagen, Sverre. *Ibsen... den mærkelige Mand*. Side 539

¹⁹ Mørkhagen, Sverre. *Ibsen... den mærkelige Mand*. Side 540

²⁰ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 489

²¹ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

av, men dersom en ser på hva som kommer videre i talen kan en få en idé om at fremskrittene går på politisk- og offentlig frihet.

Noe jeg vil bite meg litt merke i før vi går videre til neste avsnitt er likevel dette med at fremskrittene har brakt Norge nærmere resten av Europa. Og da vi forstår at Ibsen ikke snakket bokstavelig, så må vi spørre oss om hva det er han egentlig mener. Nå, det er uten tvil knyttet til disse fremskrittene Ibsen nevnte, og dersom det så stemmer at disse fremskrittene kan knyttes til politisk- og offentlig frihet, så kan en anta at Ibsen mente at Norge på tidspunkt lå betydelig etter resten av Europa innen disse kategoriene. Dermed blir det passende å spørre seg om hva Ibsen egentlig sikter til når han sier Europa, og igjen tror jeg det er nødvendig med en kontekstualisering. Ibsen har nettopp kommet hjem fra utlandet, det vil si det øvrige Europa. En kan forstå at denne påstanden er farget av de landene i Europa som Ibsen oppholdt seg i, under disse elleve årene utenlands. Italia, Tyskland/Preussen og Danmark er dermed ledende kandidater, men strømmen av informasjon av kunnskap og informasjon i form av brevveksling i Europa blir det likevel feil å utelukke andre Europeiske makter som for eksempel Storbritannia og Frankrike fullstendig. Med brevvekslingen i Europa i bakhodet, samt det faktum at det gjennom historien har vært flust av store politiske tenkere i Europa, er det ikke helt urimelig å tenke seg at Ibsen kan ha ment at Norge falt noe etter. En annen forklaring kan være de politiske omveltningene knyttet til Italias samling på 1860-tallet og deres ettervirkninger kan ha påvirket Ibsen noe da han oppholdt seg i Italia.

Jeg beveger meg videre i talen, til dens andre og tredje avsnitt, som jeg velger å ta sammen, da de til sammen kun utgjør tre setninger. Likevel er det i disse tre setningene at jeg synes det virker mest klart at de fremskrittene Ibsen refererte til tidligere er knyttet til et spørsmål om frihet. For Ibsen uttrykker her en skuffelse over at landets fremskritt fortsatt virker for små.

“Men besøket i hjemmet har også beredt meg skuffelser. Jeg har erfart at de uunnværligste individuelle rettigheter ennå ikke er så trygge som jeg trodde jeg turte håpe og forvente under den nye statsskikk. Et flertall av de styrende innrømmer ikke den enkelte verken trosfrihet eller ytringsfrihet utenfor en vilkårlig fastsatt grense.”²²

Her har vi nemlig et veldig eksplisitt uttrykk for republikanske idealer som Ibsen finner manglende i Norge i 1885. Dermed er det interessant å grave litt i dette sitatet, og aller først

²² Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

vil jeg begynne med å peke ut relevansen til ordet vilkårlig. For helt sentralt i det republikanske frihetsbegrepet ligger det at en skal være fri fra vilkårlig makt for å kunne kalle seg virkelig fri. Hva som ligger i vilkårlig makt er noe som Quentin Skinner tar for seg, men kort og enkelt forklart går det ut på at en ikke er fri dersom en konstant lever i trusselen om å bli fratatt all frihet bare fordi. Altså, om de med makten, eller som Ibsen kaller dem: styrende, kan endre loven uten forvarsel og sånn uten videre bare fordi de skulle føle for det er en ikke fri.²³ Likevel virker det ikke for meg som Ibsen her bruker ordet vilkårlig i sammenhengen vilkårlig makt, eller i det minste ikke direkte. For Ibsen sier at disse formene for frihet ikke når utenfor en vilkårlig fastsatt grense.

For å forklare hva jeg her mener blir en nødt til å se på republikanismens ideal om rettsstaten, som kort oppsummert går ut på at det i forholdet mellom borger og stat må finnes etablerte lover og allment stående institusjoner som begrenser hva staten kan gjøre mot borgeren, samt garantere borgerens frihet. Enda kortere oppsummert skal altså alle borgere stille likt for loven, med samme grad av frihet.²⁴ Det Ibsen dermed påpeker og kritiserer er at disse vilkårlige, eller tilfeldige om en velger å lese det slik, grensene gjør nøyaktig det motsatte, da de begrenser enkeltes borgers frihet og gjør at de er annerledes stilt i henhold til loven. Ergo har vi med vilkårlig maktbruk å gjøre. Dette punktet i talen om disse vilkårlig satte grensene er noe jeg skal analysere nærmere.

Igjen vil jeg ta de neste to avsnittene av Ibsens tale sammen, dog her ikke på grunn av hvor korte hvert avsnitt er, men heller fordi de er såpass tett knyttet til hverandre at det slår meg som uklokt å separere dem. Frem til nå i talen har Ibsen uttrykt glede og skuffelse, men i de avsnittene jeg nå skal ta for meg får vi en løsningsorientert Ibsen. Snarere starter egentlig det fjerde avsnittet noe pessimistisk fra Ibsen side, for han ser ikke hvordan datidens demokrati skal klare å håndtere problemene rundt denne vilkårlige maktbruken han tidligere illustrerte. Heldigvis ser Ibsen en løsning i å bringe et adelig element inn i statsliv, styreform, representasjon og presse. Og det femte avsnittet går med på å forklare hva det er han egentlig mener med adelig element.

²³ Skinner, Quentin. "Et tredje begrep om frihet" i *Vilkårlig Makt*. Oversatt av Hugo Østerberg. Side 36

²⁴ Skinner, Quentin. *Liberty before Liberalism*. Side 20

“Jeg tenker naturligvis ikke på fødselens adel, og heller ikke på pengenes, ikke på kunnskapens adel og ikke en gang på evnens eller på begavelsens. Men jeg tenker på karakterens adel, på viljens og sinnets adel. Den alene er det som skal frigjøre oss.”²⁵

Ibsen bruker ordet “adel”, som viser seg å være forvirrende fordi han er nødt til å forklare at det ikke er i den sammenhengen man vanligvis bruker ordet “adel” han bruker det. For meg virker det som om ordet Ibsen egentlig leter etter er “dyd”. Borgerens dyd er det som må inn i statsinstitusjonene for å kunne sikre borgerens frihet. Likevel er ikke bruken av ordet “adel” nødvendigvis bare forvirrende, men også muligens et veldig kalkulert trekk. For ved å måtte forklare hva han mener med “adel” kan han noe indirekte si hva det er som for øyeblikket er som påvirker makten. Her velger jeg å dele det Ibsen sier i to, da med de to første eksemplene på feil form for adel som en, og de tre neste som noe annet. For fødselens og pengens adel i sammenheng med makt og styre, kan lyde noe som en kritikk av nepotisme og korrupsjon - hvilket igjen er med på å undergrave idealet om en rettsstat. Kunnskap, evne og begavelse går derimot på kompetanse slik jeg forstår de ordene. Dette gjør at dersom en leser hele denne begrepsforklaringen som en noe tilslørt kritikk, gjør at Ibsen indirekte kritiserer det faktum at de har kompetente ledere også, hvilket jeg sliter med å se hvordan skal være et problem. Selv Machavelli, republikanismens gudfar, ser jo ut til å ha ment at å ha en kompetent tyrann som leder er et bedre alternativ enn kaos og inkompetanse. Dermed blir dette en merkelig kritikk fra Ibsens side dersom denne begrepsforklaringen er ment som en kritikk. Av den grunn finner jeg det derfor mer troverdig at begrepsforklaringen ikke er ment som mer enn en oppklaring i hva han egentlig mener, som kan tolkes til å være dyd, selv om en kan lese nepotisme og korrupsjon inn i fødselens og pengenes adel. Hvordan jeg trekker dyd ut av adel skal jeg vise senere i teksten, ved hjelp av begrepshistorie.

Om dette likevel er en korrekt lesning av Ibsens tale blir noe uklart i neste avsnitt igjen. Grunnen til at jeg mener at dette sjette avsnitt skaper noe forvirring rundt hvordan det er ment at man skal lese det forrige avsnittet, er fordi Ibsen her kommer med de to gruppene han mener kan besitte den adelen (dyden) han mener er nødvendig for en forbedring av samfunnet; kvinner og arbeidere. Og enda jeg skal se litt nærmere valget av disse to gruppene om litt, vil jeg først ta for meg hvor forvirringen oppstår, som er i Ibsens forklaring av hvorfor disse gruppene. For Ibsen skriver at disse gruppene fortsatt ikke har tatt ubotelig skade under partitrykket. Altså er ikke disse gruppene like udydige som andre på grunn av deres mangelfulle plass i staten. Likevel gir ikke Ibsen noen klare eksempler på noen gruppe

²⁵ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

som har tatt slik skade, og ei heller gir han noen klar indikasjon på slik skade egentlig består av. Så dette må også undersøkes noe.

Så hvorfor kvinner og arbeidere? Dersom vi ser på konteksten rundt denne talen er det ikke vanskelig å se at både kvinner og arbeidere var marginaliserte grupper med færre garanterte rettigheter enn det vi er vant med i dag. Ibsen illustrer i grunnen begge disse gruppernes mangel på rettigheter i stykket *Et Dukkehjem*, hvor Nora ikke har noen økonomisk frihet uten å bruke enten sin fars- eller ektemanns navn, og Krogstad mister jobben sin i banken ganske enkelt fordi Torvald som er blitt ny sjef ikke tenker særlig høyt om han. Nå kan en selvsagt påpeke at dette er skuespill og dermed fiksjon, men ettersom folk hevder at Ibsens er realismens herre i teateret, er det ikke vanskelig å se det som et speil av Norges samfunn på den tiden. Dessuten er det verdt å legge til at i 1885 var man strengt tatt ikke en myndig borger dersom en var født kvinne. Det er først i 1888 at kvinner kunne bli myndige borgere gjennom ekteskap, noe Ibsen senere illustrer at heller ikke er nok med stykket *Hedda Gabler* fra 1890, hvor hovedkarakteren Hedda befinner seg i et kjærlighetsløst ekteskap fordi hun ønsker frihet. Altså er disse dydige gruppene også de gruppene som Ibsen ser ut til å mene at lider mest under de vilkårlige fastsatte grensene. Dermed er det interessant at Ibsen, med denne talen, tilegner dem adel/dyd, og hevder at det er helt nødvendig for alles ve og vel at de gjør seg gjeldende i samfunnets politiske sfære. Dette er poenget er noe nest siste avsnitt igjen understreker, og legger til at det er disse grupperes fremtidige rolle i samfunnet som er noe han er villig til å kjempe for og faktisk kjemper for.

Det siste avsnittet av talen er hovedsakelig en takk for æren om å få lov til å holde denne talen, som om vi husker at er holdt for arbeidere, igjen er med på å understreke at dette er en gruppe som er verdig og , for å bruke Ibsens ord, adelige. Han avslutter talen med noe som kan leses som et "lenge leve arbeiderstanden"²⁶, hvilket lest med dagens resepsjon og forståelse kan tolkes til å ha en noe marxistisk klang. Det er likevel en tråd jeg ikke tror det skal bli for nødvendig å nøste for mye opp i akkurat her, men heller noe vi kan se på senere.

I denne relativt korte talen er det dermed flere punkter som kan kobles til en form for republikansk tenkning hos Ibsen. Vi finner blant annet et ønske om frihet fra vilkårlig makt, de individuelle borgernes frihet garantert av rettsstaten, og borgerens dyd og karakter. Vi

²⁶ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

finner også tanker som deles av flere republikanske tenkere rundt kvinners sak og arbeidernes rettigheter. Så da må man jo lure seg litt hvor disse ideene kommer fra?

Vilkårlig fastsatt grenser og Hvite hester

Da Ibsen i sin tale skriver “Et flertall av de styrende innrømmer ikke den enkelte verken trosfrihet eller ytringsfrihet utenfor en vilkårlig fastsatt grense.”²⁷ skal jeg innrømme at jeg stusset noe, da jeg var usikker på hva disse grensene han referer til egentlig var for noe. For det er ved første øyekast ikke helt tydelig om han referer til disse grensene som noe juridisk og lovpålagt, eller som en slags sosial standard og/eller norm. Dermed slo det meg som naturlig å grave litt dypere i akkurat dette, for det slår meg som relevant å kjenne bakgrunnen for Ibsens ordvalg her før jeg potensielt feilaktig kobler disse vilkårlige fastsatte grensene til Skinner forståelse om vilkårlig makt. Dette viste seg derimot å være en ganske vanskelig oppgave, for i min research fant jeg ikke noen som kommenterte dette sitatet direkte og som dermed kunne presisere hva det faktisk var Ibsen siktet til. Både Mørkhagen²⁸ og Figueiredo²⁹ har kapitler om norgesbesøket, og nevner dermed talen uten å gå dypere inn på dens politiske betydning. Derfor ble jeg raskt nødt til å innse at dersom jeg ønsket å finne konteksten rundt dette sitatet ville jeg bli nødt til å nå frem til dette gjennom de mindre direkte kommentarene.

Dette var før jeg kom *Hvide Heste*, et uferdig Ibsen-stykke trolig påbegynt i desember 1885, altså seks måneder etter at Ibsen holder talen sin for arbeidernes fanetog i Trondheim. Og enda stykket aldri ble fullført eller oppsatt på noen scene, skal Ibsen ha omarbeidet til å bli deler av *Rosmersholm*, som for første gang blir oppsatt i 1887. Og dersom det ikke er nok at disse tekstene ble skrevet såpass nært i tid til Ibsens tale, så trekker Vigdis Ystad en tråd mellom talen og *Hvide Heste* nettopp gjennom dette sitatet av Ibsens tale, da hun redegjør for *Hvide Hestes* bakgrunn.³⁰ Dermed anser jeg det som mulig å bruke konteksten rundt både *Hvide Heste* og *Rosmersholm* for å komme til bunns i hva det egentlig er Ibsen sikter til med disse vilkårlige fastsatte grensene. Først vil jeg likevel kontekstualisere det allmenne politiske landskapet noe.

²⁷ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

²⁸ Mørkhagen, Sverre. *Ibsen... den mærkelige Mand*. Side 538 - 540

²⁹ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 480 - 481

³⁰ Ystad, *Innledning til Hvide Heste; Bakgrunn*, Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Hv%7Cintro_background.xhtml

1880-årene var preget av politisk konflikt og stridigheter. Dette skyldes i all hovedsak riksrettssaken i 1884, der venstreflertallet i Stortinget stilte Selmer-regjeringen for riksretten for å ha nektet å iverksette et stortingsvedtak. Dette vedtaket handlet om hvorvidt regjeringsmedlemmene skulle møtes i Stortinget og var blitt vedtatt tre ganger, enda kongen hadde nedlagt veto alle tre gangene. Stortinget kunne ikke gjøre noe med kongen, men de kunne stille regjeringen for riksretten, og dette resulterte i at Selmer ble fradømt sitt embete og kongen ble nødt til å utnevne opposisjonslederen Johan Sverdrup som den nye statsministeren med støtte fra flertallet på Stortinget. 1884 regnes også som gjennombruddsåret for parlamentarismen i Norge.³¹ Dette er også trolig den nye statsskikk som Ibsen referer til i talen sin, og som han uttrykker en skuffelse for at ikke når opp til hva han hadde håpet på. Parlamentarismen brakte dessverre også med seg nye splittelser i samfunnet. Det var et stort gap mellom høyre og venstresiden i politikken, gjort større av splittelsene innad i venstresiden - hvor en fant både radikale fritenkere og lekmannskristne bevegelser fra Sør- og Vestlandet. Det eneste som virket å kunne overskygge den politiske splittelsen, var den kulturelle splittelsen.³²

Ibsen var under Norgesbesøket i 1885 vitne til virkningene denne omveltningen i samfunnet hadde, og han hadde fått med seg hva som også hadde foregått tidligere gjennom aviser og brevveksling. Blant annet satt Ibsen på stortingsgalleriet under debatten om hvorvidt det skulle bli gitt diktergasje til Alexander Kielland, hvilket endte med avslag.³³ Dette skyldes at Venstre egentlig var nokså splittet, da bønder og lavkirkelige grupper var nemlig imot å gi diktergasje til en radikal dikter som Kielland, men de mer radikale velgerne i byene var for. Kielland hadde nemlig i sine verker angrepet og kritisert samfunnsinstitusjoner som skole og kirke, hvilket rent teknisk ikke var greit i følge den gjeldende grunnloven³⁴. Ibsen var ikke fornøyd resultatet og skal ha gitt uttrykk for at avslaget skal ha skyldtes manglende tanke- og trosfrihet, som man kan se av sitatet: “Det var en ulykkelig stund for fremskridtets sag i Norge, den stund, da Johan Sverdrup kom til ‘magten’, - og fik mundkurv og håndjern på.”³⁵ Og ikke lenge etter dro Ibsen til Trondheim og holdt talen sin for arbeidernes fanetog. Dermed kan det derfor virke som sitatet om den vilkårlige satte grensen er en direkte referanse til avslaget på diktergasje til Kielland. En slik forståelse støttes også av Ibsens egne

³¹ Regjeringens nettsider, “Parlamentarismens historie”, funnet ved: <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/Parlamentarismen-i-utvikling/>

³² De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 478

³³ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 479

³⁴ Norges grunnlov fra 04.11.1814, Om trykkefrihet. § 100

³⁵ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 479

ord, da han diskuterer Kielland-debatten med Bjørnstjerne Bjørnson vi brev 22. desember 1885.

I brevet gir Ibsen klart uttrykk for at han er misfornøyd med hvordan debatten endte, samt også hvordan det hele gikk for seg.

“Min mening er den, at ministeriet neste gang selv bør bære dette tunge kors frem. Vi bør ikke hjelpe til at lette kirkedepartementet byrden. Kan du foranledige en påtrykning fra de frisindede blades side, så vilde det være bra. Vi får da se om regeringen er gunstigt stemt for denne digtergave. Jeg har rigtignok mine tvil i så henseende. Jeg tror vor nuværende regering lægger en altfor utilbørlig stor vægt på opinionen blandt prestefordummelsens ofre rundt omkring i landet.”³⁶

I dette utdraget fra brevet ser vi hvordan Ibsen diskuterer saken med en likesinnet, og jeg vil trekke fokuset til språkbruken, mer konkret til et ord og en frase i dette utdraget som jeg føler det er verdt å diskutere noe. Det første er “frisindede”, men dette er noe jeg skal gå mer i dybden på senere da jeg skal se nærmere på handlingen i *Hvide Heste*, og til en grad *Rosmersholm*, i dette kapitlet. Dermed ser jeg ingen grunn til å gjøre mer enn å nevne det i forbifarten nå.

Frasen jeg derimot skal diskutere noe nå, er den siste setningen i utdraget. “Jeg tror vor nuværende regering lægger en altfor utilbørlig stor vægt på opinionen blandt prestefordummelsens ofre rundt omkring i landet.”³⁷ er en interessant setning, fordi den tilsynelatende kan virke en smule udemokratisk. For det virker som Ibsen her skriver at han mener at den folkevalgte regjeringen ment til å representere folket legger urimelig stor vekt på folkets meninger. Han gir forsåvidt uttrykk for at disse meningene er påvirket av presteskapet og religiøs morallære, med ordet “prestefordummelse”, men det endrer nå ikke faktumet at dette likevel ser ut til å være den rådende meningen i befolkningen. Likevel er det ikke ukjent at Ibsen hadde noen udemokratiske og elitistiske tilbøyeligheter. I stykket *En Folkefiende* finner vi jo replikken: “Sagen er den, ser I, at den sterkeste mand i verden, det er han som står mest alene.”³⁸

³⁶ Brev til Bjørnson 22. desember 1885. Funnet ved:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18851222BB.xhtml

³⁷ Brev til Bjørnson, 22. desember 1885. Funnet ved:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18851222BB.xhtml

³⁸ Ibsen, *En Folkefiende*. Side 102

Av den grunn, dersom man velger å lese Ibsen med republikansk forståelse, mener jeg at man her blir møtt av et paradoks. For sentralt i republikansk tenkning er både demokrati og individuell frihet, men i dette brevet til Bjørnson kan det virke som om Ibsen her taler for individuell frihet på bekostning av demokratiet. Nå kan en selvsagt argumentere for at individets frihet er en idé som er tettere knyttet til republikansk tenkning enn det demokrati er, ettersom demokratiet ikke nødvendigvis er en hovedsakelig republikansk idé. For det har seg jo slik at republikanismen i større grad handler om deltakelse og medbestemmelse, enn det handler om demokrati og representasjon. Likevel fant jeg det nødvendig å påpeke dette som en smule paradoksalt, men dersom vi tar det for gitt at demokrati, og da et representativt demokrati, ikke nødvendigvis er noe som må ligge til grunn for republikansk tenkning, så kan vi også forstå både Ibsens udemokratiske holdning og hans motvilje mot partisystemet. Ibsen hadde tross alt ikke noe ønske om å bli satt i noen politisk bås, for han ville unngå å ta stilling til forventningen noen partitilhørighet ville medbringe.³⁹

Når det er sagt tror jeg også at det er en reell mulighet for at denne setningen fort gir mer mening dersom en skulle velge å lese Ibsen inn i en noe mer marxistisk tradisjon, hvor religion er opium for folket - designet for å gjøre dem blinde og numne for sin egen undertrykkelse, en påstand som forekommer i Marx' *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie* fra 1843/44.⁴⁰ Nå er dette likevel ikke det jeg skal undersøke i denne oppgaven, men jeg vil nødvendig bli anklaget for å ha vært blind for denne mulige lesningen av Ibsen.

Det også verdt å nevne at Ibsens religionskritikk kan være påvirket av Brandes, men Brandes er en jeg skal komme tilbake til senere i teksten, da jeg beveger meg over til spørsmålene rundt Ibsens bruk av begrepene dyd og adel. Likevel finner jeg det nødvendig å nevne at Ibsen var brevvenn med Brandes, en radikal dikter som var meget åpen i sin religionskritikk.

En annen bivirkning av Ibsen misnøye over at Kielland ikke fikk diktergasje var at han selv ble ansett som mer radikal enn det han selv ønsket å bli oppfattet som. Dette er noe som kommer frem i hans konflikt (om en skal kalle det så) med tidligere kamerat, professor Lorentz Dietrichson, en profilert høyremann og leder for Det Norske Studentersamfund.

³⁹ Mørkhagen, Sverre. *Ibsen... den mærkelige Mand*. Side 536

⁴⁰ Marx, Karl. *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*. Side 1. Funnet ved: <http://www.schmidt.hist.unibe.ch/pot/marx/MarxKKritikderHegelschen.pdf>

Ettersom Ibsen fant seg mer på den radikale venstresiden og Dietrichson tilhørte den mer konservative høyresiden, var det ikke rart at de allerede var havnet litt på kant med hverandre, men konflikten mellom dem to kan likevel se ut til å ha opphav i en misforståelse av til hvilken grad Ibsen var radikal.⁴¹

Konflikten oppstår etter at Ibsen returnerer til Kristiania etter oppholdet sitt i Trondheim hvor han holdt talen denne undersøkelsen tar utgangspunkt i. Den 24. september 1885 ble det foreslått i Studentersamfundet at de skulle hedre Ibsen med et fakkeltog, og enda mange av de konservative studentene ikke ønsket å delta ble likevel forslaget vedtatt. Dietrichson foreslår derfor dette for Ibsen, som avslår og videre utdyper om hvorfor til Dietrichson i et brev.

“Dit Referat af mit Afslag har været ufuldstændigt. Jeg ytrede blandt andet: Ønsker ikke Studenterjubel i Anledning min Afreise. Min Hjertensmening var: Med et Studentersamfund under Din Ledelse føler jeg mig ikke i Slægt. Meddel Studenterne dette.

Henrik Ibsen”⁴²

Den danske studenten Ove Rode foreslo for Studentersamfundet at grunnen til Ibsens avslag var fordi Ibsen ikke ønsket å bli hedret av en konservativ ledelse, men at han ville akseptere dersom Studentersamfundet fikk en ny, radikal ledelse.⁴³ En kan i brevet til Dietrichson se hvor den første delen av Rodes idé kommer fra, for Ibsen er nokså tydelig på at han ikke føler seg komfortabel med å bli hedret av Dietrichsons konservative ledelse. Hvor ideen om å skifte ledelsen kommer fra fremkommer likevel ikke brevet. Likevel ser det ut til at Rodes antakelse var den teorien som mange, inkludert Dietrichson, tok for å være tilfellet. For Dietrichson tok avslaget som et angrep på hans person og karakter, og svarte tilbake ved å holde en tale mot Ibsen i et møte i Studentersamfundet 10. oktober.⁴⁴

Ibsen ble dermed nødt til å oppklare hva han hadde ment med sitt valg av ord i et brev til Det Norske Studentersamfund den 23. oktober, hvor han uttrykker at det han egentlig hadde ment

⁴¹ Ystad, “Innledning til Rosmersholm; Bakgrunn”. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

⁴² Brev til Dietrichson, 6. oktober 1885. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CBudat18851006LD.xhtml

⁴³ Ystad, “Innledning til Rosmersholm; Bakgrunn”. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

⁴⁴ Ystad, “Innledning til Rosmersholm; Bakgrunn”. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

var at han håpet at venstresiden skulle vokse seg større og mer fremtredende blant studentene.⁴⁵ At dette var det Ibsen egentlig hadde ment, støttes også opp av et brev han sender til Carl Snolisky den 14. februar 1886, hvor Ibsen uttrykker dette ønske med færre ord enn han gjør i brevet til Studentersamfundet.⁴⁶ Verdt å nevne er det også at Ibsen, i brevet til Snolisky, hevder at Dietrichson har en såpass svak karakter at Dietrichson ikke kan gjøre annet enn å la seg påvirke av sneverheten og småsinnedheten som han utsettes for på daglig basis. Dette er noe Ibsen gjør for å unnskyldte den småligheten han opplever at Dietrichson viser. Og denne interessante, lille unnskyldningen Ibsen gjør kan igjen knyttes tilbake til talen Ibsen holdt i Trondheim, på dette punktet hvor han snakket om karakterens adel, om viljens og sinnets adel. Dermed kan Dietrichson sees som et eksempel på en av de Ibsen mener “har tatt ubotelig skade under partitrykket.”⁴⁷

Ibsen var kanskje på den mer radikale siden i politikken, men han ville åpenbart ikke bli oppfattet som noen revolusjonær, opprører eller tyrann. Det kan likevel virke som at det ikke var mulig å ta en slik stilling i det politiske miljøet i Norge på denne tiden, ettersom de politiske stridighetene mellom konservative og radikale ikke hadde rom for nyanser. Konflikten innad i Studentersamfundet spisset seg tross alt såpass til at flere av studentene på den mer radikale venstresiden løsrev seg fra Det Norske Studentersamfundet, og dannet sitt eget, frisinnede studentersamfund.⁴⁸

Der har vi det ordet jeg markerte i brevet til Bjørnson igjen: “frisinnnet”! Jeg tror ikke en skulle behøve å være språkforsker for å skjønne hvordan dette begrepet er knyttet til en tanke om frihet. Jeg skal derimot ikke hevde at begrepet frisinnnet er iboende republikansk begrep, men jeg vil påstå at det likevel handler om en grad av individuell frihet. For hva er vel sinnet, om ikke noe unikt for individet. Likevel skal man nevne at dette ordet var et svært politisert ord. Begrepet frisinnnet er noe vi kan se blir satt i kontrast mot kristen tenkning, hos for eksempel Figueiredo for å illustrere Norges kulturelle splittelse på denne tiden.⁴⁹

⁴⁵ Brev til Det Norske Studentersamfund, 23. oktober 1885. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18851023Stud.xhtml

⁴⁶ Brev til Carl Snolisky, 14. februar 1886. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18860214CS.xhtml

⁴⁷ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

⁴⁸ Ystad, “Innledning til Rosmersholm; Bakgrunn”. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

⁴⁹ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 478

Grunnen til at jeg bringer dette på banen er fordi frisinnet og de politiske stridighetene er noe som Ibsen utforsker mye nærmere i det uferdige verket *Hvide Heste*, og senere i *Rosmersholm* som bygger på hans notater for *Hvide Heste*.

I *Hvide Heste* er det to hovedkarakterer. Den ene er en mann og tidligere prest, som etter sin kones selvmord bestemte å legge fra embetet og ble en fritenker. Den andre hovedkarakteren er en kvinne og er i det tidligste utkastet guvernante for mannens barn, dog hun så i et annet utkast er gift med mannen, før hun blir en ugift karakter igjen. En annen sentral karakter i stykket er en rektor som representerer de konservative, og er svogeren fra mannens første ekteskap.

Dog stykke forble uferdig er det likevel verdt å se litt på innholdet i de forskjellige utgavene. Den tidligste versjonen består kun av en akt. Mannen heter her både Boldt-Rømer og Rosenhjelm, kvinnen frøken Badeck/Radeck, og rektoren heter Hekman. Det er et par ting i denne versjonen av det uferdige stykket som jeg vil kommentere. Det første er at i begynnelsen av akten sitter Rosenhjelm og Radeck sammen og prater. Her blir det forklart hvordan Rosenhjelm sine kone druknet seg selv i dammen ikke langt unna huset, og hvordan dette var utløseren for at Rosenhjelm så det nødvendig å fri tankene sine fra religionen og “alt det nedarvede som satte sine spor”⁵⁰ i ham. I følge Rosenhjelm skal denne frigjøringen ha gjort ham lykkeligere, samt gjort at han endelig føler at han er i stand til å se verden for hva den egentlig er, noe det virker som at han mener kan skyldes frøken Radeck.⁵¹ Og her igjen kan man trekke ganske klare linjer til Ibsens tale i Trondheim. Den klareste linjen en kan trekke er for eksempel den som knytter *Hvide Heste* til talen gjennom at det er kvinne som er med på å frigjøre mannens sinn, eller at Rosenhjelm var blitt ulykkelig under det eksisterende partitrykket.

Dersom vi leser videre i denne utgaven kommer så rektor Hekman inn i scenen. Han er overrasket over at Rosenhjelm har sagt fra seg presteembetet, for Hekman kan ikke fatte hvordan Rosenhjelm bare kan legge fra seg det livet han har levd seg fast i. Da Hekman innser at Rosenhjelm ikke har noe ønske om å tre tilbake inn i presteskapet, foreslår Hekman i stedet at Rosenhjelm skal tre inn i det offentlige liv. Dette leder inn til politisk diskusjon

⁵⁰ Ibsen, Skisse en av *Hvide Heste*. Funnet ved:http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRVIT_Hv%7CHv41291b.xhtml?fac=Ja

⁵¹ Ibsen, Skisse en av *Hvide Heste*. Funnet ved:http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRVIT_Hv%7CHv41291b.xhtml?fac=Ja

mellom de to. Da de radikale blir brakt på banen tar umiddelbart Hekman sterk avstand fra dem, og hevder blant annet at de radikale aldri har gjort noe godt før han sammenligner de radikale med en uren kilde eller bekk. Rosenhjelm, nå nylig blitt fritenker, spør hvorvidt det egentlig stemmer, hvorpå Hekman spør om Rosenhjelm sikter til “massehøvdningernes statskup”⁵² Dette er da i referanse til riksrettssaken mot Selmer-regjeringen, og innsettelsen av Sverdrup som statsminister. Ibsen endrer i senere versjoner ordet statskupp, men det illustrerer likevel de sterke politiske meningene som var i strid med hverandre rundt denne tiden.

Denne versjonen ender med Hekman hevder at enhver er skapt for å være en statsborger. Da Rosenhjelm stiller spørsmål ved ordet enhver, blir Hekman nødt til å presisere:

“H
Jeg mener naturligvis enhver, som har de fornødne forudsætninger, enhver, som besidder et visst kvantum af dannelse og indsigter, jeg fordrer ikke egentlig lærdom. Men almindelig dannelse og kundskab burde man dog virkelig kunne forlange. Se, det var det, som det vilde være så inderlig velgørende at få gjort indlysende for masserne.”⁵³

Dette gjør det nokså tydelig at Hekman slettes ikke mente at enhver er skapt for å være en statsborger, ettersom han setter krav til både kunnskap og dannelse. Om en er villig til å legge litt godvilje til kan det nesten virke som at Hekman hevder at man kun er en statsborger dersom en befinner seg innenfor noen vilkårlige satte grenser. Nå viser jo i så fall dette utdraget da til noen helt andre vilkårlige grenser enn de Ibsen omtaler i talen sin. Og derfor vil jeg si det er nødvendig å ta en slik påstand med en klype salt.

Dog det sikkert kunne vært av interesse å se nærmere på de andre versjonene av *Hvide Heste* og *Rosmersholm*, tror jeg likevel ikke at det er nødvendig for å forstå delen av Ibsens tale

⁵² Ibsen, Skisse en av Hvide Heste. Funnet ved:http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRVIT_Hv%7CHv41291b.xhtml?fac=Ja

⁵³ Ibsen, Skisse en av Hvide Heste. Funnet ved:http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRVIT_Hv%7CHv41291b.xhtml?fac=Ja

som tar for seg disse vilkårlige satte grensene. Dessuten vil *Rosmersholm* være av større interesse de jeg skal ta for meg adels-begrepet som Ibsen opererer med i talen.

Så for å oppsummere denne delen av teksten noe, så fremstår det som om Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim, er tett tilknyttet de politiske stridighetene som fant sted i Norge som resultat av riksrettssaken mot Selmer-regjeringen. Likevel ser det ut til at det i all hovedsak kan være at han sikter til debatten rundt diktergasje til Alexander Kielland når Ibsen nevner disse vilkårlig fastsatte grense. Og til tross for at språket Ibsen bruker får disse grensene til å lyde nesten juridiske i formen, handler det egentlig i større grad om normer i samfunnet knyttet til hva som er å anse sømmelig og ikke. Dermed noe som kan endre seg slik det måtte passe. Dette er fordi Ibsen ser ut til å ha oppfattet samfunnet slik at det ikke var godtatt å tenke for radikalt eller fritt, da Kielland ikke ble gitt diktergasje. Og dette er ikke bare noe Ibsen sier som en del av talen sin uten virkelig å mene det. For Ibsen gjengir denne oppfatningen i det første utkastet av det uferdige stykket *Hvide Heste*, da den konservative karakteren Rektor Hekman flatt ut nekter for at radikal tenkning kan ha noe som helst for seg, før han så setter noen vilkårlige grenser for hva han mener er en anstendig statsborger.

Dyd, adel og det mellom

I analysen av Ibsens tale fra 1885 som jeg gjorde tidligere i denne teksten, så kom jeg i skade for å trekke en linje fra Ibsens idé om adel til en idé om dyd, uten egentlig å forklare hvordan jeg gjorde dette voldsomme spranget. Da referer jeg selvsagt til det Ibsen sier i talen:

“Jeg tenker naturligvis ikke på fødselens adel, og heller ikke på pengenes, ikke på kunnskapens adel og ikke en gang på evnens eller på begavelsens. Men jeg tenker på karakterens adel, på viljens og sinnets adel. Den alene er det som skal frigjøre oss.”⁵⁴

Hvordan kan jeg hevde at karakterens adel er av samme kategori som begrepet om dyd? Dyd og adel kan tross alt oppfattes som to vilt forskjellige begreper som vekker forskjellige assosiasjoner hos folk. Likevel gjør Ibsen her oss en tjeneste ved å definere sin bruk av begrepet adel noe, men likevel ikke nok til å rettfærdiggjøre det spranget jeg har gjort mellom adel og dyd. Dermed vil en bli nødt til å se på hvilke kilder som kan være med på å

⁵⁴ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

ha påvirket Ibsens bruk av begrepet adel som vi finner her i talen, hvilket også antakelig vil likne det begrepet om “adel” som bruker i et senere verk, *Rosmersholm*. Av den grunn vil det dermed også være noe relevant å se på mulige inspirasjonskilder til hans bruk av begrepet “adel” i stykket også.

Vigdis Ystad, i sin innledning til *Rosmersholm*, skriver noe slikt som at det kan virke som om begrepet adel som Ibsen bruker i denne talen, handler om en etisk, høyverdig livsholdning.⁵⁵ Dette, i den konteksten som resten av talen gir, virker i mine øyne en smule opplagt. At vi nå har å gjøre med et etisk og/eller moralsk begrep burde ikke være for vanskelig å komme frem til. Det som derimot ikke er fullt så åpenbart er hva dette adelsbegrepet egentlig betyr og hvor det kan komme fra. Likevel kan det virke som om Ibsen utforsker dette begrepet om adel noe i sitt skuespill *Rosmersholm*. Dermed kan det altså virke relevant å se noe nærmere på hva som blir sagt om adel slik det fremkommer i nettopp *Rosmersholm*. Her kommer Ystad med noen forslag til hvem som kan ha vært med på å forme Ibsens bruk og forståelse om dette begrepet om adel. Disse er Friedrich Schiller, John Stuart Mill og Carl Snoilsky. Den sistnevnte fremhever Ystad likevel som noen som kan være en mulig levende inspirasjonskilde for hovedkarakteren Rosmer, og enda dette er interessant så virker det for min del mer relevant for *Rosmersholm* enn det gjør for talen som i denne teksten undersøkes. Dermed står vi igjen med Friedrich Schiller og John Stuart Mill.

La meg først ta for meg denne ideen om at dette begrepet om adel skal være påvirket av Mill. Nå vet man at Ibsen har lest Mill fordi han ble sendt en oversatt Mill-tekst av Georg Brandes, som Ibsen kommenterer i et brev. Det Ibsen kommenterer, er Brandes oversettelse av *Utilitarianism*, og Ibsen fremstår ikke som overbegeistret av hva Mill har å komme med.

“Men nu Stuart Mills skrift! Jeg ved ikke om jeg tør udtale mig om en sag, hvori jeg ikke er fagmand. Dog, når jeg betænker at der gives forfattere, som skriver om filosofi uden at kende Hegel eller den tyske videnskab overhovedet, så synes jeg at mangt og meget kan være tilladt. Jeg vil da ærligt tilstå Dem at jeg aldeles ikke kan forstå at der skal ligge noget fremskridt eller nogen fremtid i den Stuart Millske retning. Jeg begriber ikke at De har villet påtage Dem den møje at oversætte dette skrift, der i filistrøs vismandsmæssighed synes at minde om Cicero eller Seneca. Det er min overbevisning at De i halvparten af den tid, oversættelsen må have kostet Dem, vilde have kunnet skrive en ti gange bedre bog selv. [...] De sagde engang i en samtale at medens den tyske filosofi satte sig som opgave at

⁵⁵ Ystad, “Innledning til *Rosmersholm*; Bakgrunn”. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

bestemme tingenes begreb, så gik den engelske filosofi ud på at påvise tingenes love. Denne ytring gjorde mig begærlig efter at læse noget af de engelske filosoffer; men jeg kan aldeles ikke finde at Stuart Mill har løst den af Dem antydede opgave. «Tingene» er jo dog noget ganske andet end alskens urene forekomster og tilfældigheder. Der kan være nedlagt såre megen skarpsindighed i et sligt skrift; men hvis dette er videnskab, så er «den kristelige etik» også et videnskabeligt værk.»⁵⁶

Likevel er det ikke til å stikke under en stol at det finnes likheter mellom Ibsens adelige element og Mills tanker rundt individuell frihet slik det fremstår i *On Liberty*, selv til tross for Ibsen kritikk av *Utilitarianism*. I *On Liberty* hevder Mill at en vesentlig del av individuell frihet består av friheten fra tvang, hvilket gjør meningsdominas til en potensiell fare for individets tanke- og ytringsfrihet.⁵⁷ Og som jeg skrev litt rundt da jeg tok for meg “de vilkårlige satte grensene” som Ibsen nevner, fremstår det for min del som Ibsen er av samme sinn på akkurat dette punktet. En må huske at Mill var redaktør for det radikale tidsskriftet *Westminster Review*, og var talsmann for likestilling mellom menn og kvinner, større selvrådighet i koloniene og allmenn stemmerett.⁵⁸ Det er dermed kanskje ikke så rart at Ibsen, som også ble ansett for å være radikal, og Mill tilsynelatende deler synspunkt når det kommer til disse sakene. Når det er sagt, er Mill blitt lest som en liberalist, noe vi kan se av at Mill lenker frihet til frihet fra tvang. Nå ville de fleste si at en ikke er fri dersom en blir tvunget. Skinner, i sin kritikk av Isaiah Berlin, identifiserer liberalismens to begreper om frihet som negativ- og positiv frihet. Negativ frihet er å være fri fra tvang, men positiv frihet er langt vanskeligere å definere.⁵⁹ Likevel er det viktig å påpeke at Ibsen ikke knytter frihet og tvang sammen på samme måte. I det minste ikke ved første øyekast. For Ibsen knytter sitt frihetsbegrep til denne adelen han taler om. Og vi er fortsatt ikke noe nærmere å forstå Ibsens bruk av begrepet adel ved å gå veien gjennom Mill. Så enda det er en interessant observasjon Ystad gjør her ved å trekke inn Mill, så er det likevel åpenbart at dette ikke hjelper oss å komme noe nærmere å forstå hva Ibsene egentlig sikter til.

Likevel, ettersom Ibsen i kritikken av *Utilitarianism* gir uttrykk for en interesse for å lese mer engelsk filosofi er det ikke fullstendig utenkelig at Ibsen også kan ha lest *On Liberty*. Når det er sagt var Norge, og dermed norsk tenkning, på den tiden i større grad påvirket av tyske

⁵⁶ Brev til Brandes, 30. april 1873. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv/BREV_1871-1879ht%7CB18730430GB.xhtml

⁵⁷ Ystad, “Innledning til Rosmersholm; Bakgrunn”. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

⁵⁸ Håvard Friis Nilsen & Helge Jordheim, *Politisk Frihet*. Side 297

⁵⁹ Skinner, Quentin. “Et tredje begrep om frihet” i *Vilkårlig Makt*. Oversatt av Hugo Østerberg. Side 16 - 17

tenkere. Republikansk tenkning, i følge Skinner, ser ut til å ha størst gjennomslagskraft i England ettersom det var en av ideene brukt under den engelske borgerkrig.⁶⁰ Dette betyr riktignok ikke at England var eneste stedet der en kunne finne republikansk tenkning, men heller at det lettere å finne der enn andre steder. Nei jeg tror heller at vi blir nødt til å bevege oss bort fra Mill, så la oss heller ta en titt på Brandes som er den som sender Ibsen denne teksten til å begynne med.

Brandes var selv en kritiker av kirkelige idealers hemmende virkning på individets evne til å tenke fritt. Brandes hold en tale i Kristiania 1876, hvor han nokså rett frem spurte etter en større grad av religionsfrihet.⁶¹ Dermed er det klart at Brandes, ni år før, gir uttrykk for det samme ønsket om religionsfrihet som Ibsen gjør i sin tale. Det som likevel ser ut til å skille disse talene noe, sett bort fra stil og lengde, er at Brandes ikke bruker ordet adel noe sted. Brandes skildrer løsningen på denne tanketvungen på en annen måte, men som gjennom en forståelse av Schiller og Nietzsche, kan en fortså at Brandes og Ibsen fortsatt kan mene det samme. Brandes skriver:

“Det afhænger jo imidlertid af norsk Ungdoms Evne til at gøre Begyndelsen, om disse Reformers overhovedet vil komme og naar de kommer. Al Frigørelse begynder indeni den Enkelte. Naar en Mand som Enkeltpersonlighed har tilegnet sig en Sandhed, saa vil denne Sandhed brænde ham som en Glød paa Tungen; han *maa* da udtale den, arbejde for den, og skyde alle Hensyn til Side.”⁶²

Dette, kombinert med et avsluttende ønske om åndsfrihet, gjør at en kan trekke assosiasjoner til Nietzsche, som var en beundrer av Brandes.⁶³ Og om en da tar i betraktning at Brandes og Ibsen hadde en nokså tett relasjon, så er det ikke fullstendig utenkelig at Ibsen også kan ha lest Nietzsche. Dette er en forbinnelse som også Arvid Nærø gjør.⁶⁴

Ystad skriver at ettersom Ibsen utforsker dette begrepet om adel videre i *Rosmersholm*, og at tittelkarakteren Rosmer har en drøm om at mennesker som besitter denne adelen skal finne sammen som en vei til lykke og frihet.⁶⁵ Dermed er ikke denne frigjøringen nødvendigvis et resultat av vanlig politisk tenkning. Og det er her Schiller passer inn, samtidig som en også

⁶⁰ Skinner, Quentin. “Et tredje begrep om frihet” i *Vilkårlig Makt*

⁶¹ Brandes, Georg, “Tale i Kristiania (1876)” i *Politisk Frihet*. Side 321

⁶² Brandes, Georg, “Tale i Kristiania (1876)” i *Politisk Frihet*. Side 323

⁶³ Håvard Friis Nilsen & Helge Jordheim, *Politisk Frihet*. Side 319

⁶⁴ Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen*. Side 39

⁶⁵ Ystad, “Innledning til *Rosmersholm*; Bakgrunn”. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

kan argumentere for at Nietzsche kan være en like god forklaring - hvilket Harald Beyer gjør da han trekker en parallell mellom Nietzsches idé om overmennesket og adelmennesket som presentert i Ibsens *Rosmersholm*.⁶⁶

Så, av den grunn, tenker jeg det ville være naturlig å se litt nærmere på Nietzsches overmenneske, som er et begrep Nietzsche introduserer i *Slik talte Zarathustra* som blir utgitt for første gang i 1883. Altså er det en mulighet for at Ibsen kan ha lest verket før både talen i 1885 og *Rosmersholm*.

Ut fra slik jeg forstår *Slik tale Zarathustra* er overmennesket en form for Messias, i den forstand at det er noe som ikke eksisterer riktig enda, men som først vil oppstå når kravene til det blir møtt. Overmennesket som vesen er forpliktet til å skape sin egen mening, sannhet og verden. Dette er noe som vi kan se at speiler Brandes tale fra syv år tidligere, og - som Beyer påpeker - adelmennesket i *Rosmersholm*. Dette er noe (over)mennesket må gjøre fordi Gud er død, og dermed kan en ikke lenger basere sannhet og mening på det guddommelige eller kirkelige - som mange gjør. Mennesket på individnivå er dermed nødt til å tenke nytt og fritt for å kunne finne sin egen sannhet. Dette er noe som blir forkynt av Zarathustra, en slags profetisk skikkelse.⁶⁷

Noe som er interessant med *Slik talte Zarathustra* er at det kan virke som om Nietzsche trekker et skille mellom Tugend/dyd og adel.

“Å, mine brødre, jeg viser og vier dere til en ny adel: dere skal bli dem som frembringer og fremavler fremtiden og er dens såmenn, -

- sannelig, ikke til en adel som dere ville kunne kjøpe, som kremmere med sitt kremmergull: for, liten verdi har alt som har sin pris.

[...]

Sannelig ikke, at dere har tjent en fyrste - hva betyr vel fyrster i dag! - eller ble til støtte for det som står, for at det skulle stå stødigere!

Ikke, at deres slekt ble hoffvant ved hoffene, og at dere lærte å stå kledd i festlige farger, som en flamingo, i lange timer i grunne dammer.

- For det å kunne stå er en dyd for hofffolk; og alle hofffolk tror at det hører til i saligheten etter døden å

- få lov å sitte! -

⁶⁶ Beyer, Harald. *Nietzsche og Norden*. Side 52

⁶⁷ Christensen, Jostein. “Etterord” i *Slik talte Zarathustra*. Side 333

Heller ikke at en ånd som de kaller hellig, førte deres forfedre til lovede land, som jeg ikke lovpriser: for der hvor det verste av alle trær vokste, korset, - ved det land er der intet å lovprise! -

[...]

Deres barns land skal dere elske: la denne kjærligheten være deres nye adel, - det uoppdagede i det fjerneste hav!”⁶⁸

Det er flere ting ved dette utdraget det er verdt å gripe fatt ved, og det første må være at vi her ser Nietzsche beskriver hva den nye adel ikke er mye på samme måte som Ibsen gjør i sin tale. Altså ved å presisere at det ikke er snakk om pengers- eller fødselens adel. I stedet virker det tilknyttet frisinnet og vilje til å tenke i nye og uutforskede baner.

Dyd, derimot, er noe som Nietzsche ser ut til å knytte til en mer kirkelig lære - som det gjennom verket virker som han stiller seg noe kritisk til. I det minste når det blir satt opp mot selvrealiseringen hvert menneske må gjennomgå. Med andre ord kan det virke som om begrepet dyd er noe som i denne tiden tilhører kirken, hvilket potensielt kan være grunnen til at både Nietzsche og Ibsen bruker adel og adelighet som substitutt for dyd og dydighet når det kommer til dette med selvrealisering og menneskelig blomstring.⁶⁹ En annen mulig forklaring på denne nye ordbruken kan være at ettersom Gud er død, så forsvinner også det som bestemmer hva som er moralsk rett og galt. Dermed blir dyd fullstendig meningsløst. Det å derimot finne en ny sannhet og mening man kan basere rett og galt på, er ikke dyd dersom en tar utgangspunkt i at dyd er noe som tilhører Gud og kirken - og dermed er det behov for et nytt ord: adel. Ibsen bruker begrepet adel mye på samme måte som det Nietzsche ser ut til å gjøre.

Nietzsche skriver også om begrepet adel i *Moralens Genealogi*, hvor jeg ut fra min lesning forstår det som at Nietzsche gir en oversiktlig gjennomgang av begrepets tidligere bruk og betydning. Og her virker det som om adel ikke har noe med det guddommelige å gjøre, dog det kan virke som om opphavet er knyttet til en forståelse om at adel, som begrep blir brukt om de som, til grad det er mulig, bestemme hva som er sant og usant - rett og galt.⁷⁰ Dette gjør at den ledende enheten i samfunnet alltid vil være dratt mot å bruke dette begrepet, og dermed gi seg selv definisjonsmakt over rett og galt. Dermed kan en si et av Nietzsches

⁶⁸ Nietzsche. *Slik talte Zarathustra*. Oversatt av Bjørn Christian Grønner. Side 204

⁶⁹ Steiner, Rudolf. *Nietzsche: I kamp mot sin tid*. Oversatt av Trond Berg Eriksen. Side 38

⁷⁰ Nietzsche. *Moralens Genealogi*. Oversatt av Øystein Skar

prosjekter i *Slik talte Zarathustra* blir å gi evnen til å bestemme hva som er rett og galt - sant og usant - tilbake til allmennheten gjennom den nye adel. Adel blir et spørsmål om moral.

Og nå som vi har utforsket koblingen Ibsens begrep om adel har til Mill, Brandes og Nietzsche - så står vi fortsatt igjen med en av de mulige koblingene Ystad gjorde: Schiller. Hvordan passer Schiller inn? Vi har jo alt kommet frem til at det kan se ut som Ibsen baserer sitt begrep om adel på det samme begrepet som Nietzsche gjorde, Men likevel ønsker jeg å se nærmere på Schiller.

Frem til nå har vi bare sett etter hvor dette begrepet om adel kommer fra, og under den undersøkelsen har vi kommet frem til at trosfrihet og ytringsfrihet, eller åndsfrihet som Brandes oppsummerer dem begge med⁷¹, er nødvendig for at denne adelen skal kunne oppstå og gjøre samfunnet bedre. Dette er noe som ser ut til å gå igjen hos Ibsen, Brandes, Nietzsche og Bjørnson - som også virker å dele denne oppfatningen om at å være fri til å tenke i nye baner er nødvendig for bedringen av samfunnet.⁷² Og enda ideen om økt individuell frihet til samfunnets gunst er en politisk tanke som i stor grad går overens med republikanske idealer, så er det ikke nødvendigvis en fullstendig politisk motivert tanke. Dette kan dermed tolkes dithen at Ibsen mener at mangelen på disse frihetene kan komme i veien for diktingen og kunsten som er ment til å få befolkningen til å tenke friere, hvilket også er hva Brandes og Nietzsches ser ut til å mene. Altså at friheten i et samfunn til en viss grad er påvirket av estetikken.

Og det er her Schiller kommer inn og knytter det hele noe mer sammen. Schiller var en dikter, filosof og historiker som levde fra 1759 til 1805, hvilket betyr at han kommer før Ibsen, Brandes og Nietzsche. Og Schiller presenterer i *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen* fra 1801 ideen om at udemokratiske tilstander ikke kunne endres av fornuften og staten alene, men at kulturell og individuell frigjøring nødvendigvis måtte oppnås gjennom det Schiller kaller en estetisk utdanning, ment til å endre individets karakter. Og i følge Ystad er det mulig å finne en liknende tankegang i Ibsens *Rosmersholm* der han utforsker begrepet adel.⁷³ Det er samtidig også veldig likt det Nietzsche skriver i *Slik talte Zarathustra*. Så dersom vi antar at Ibsens bruk av begrepet adel ikke rekker å endre seg for

⁷¹ Brandes, Georg, "Tale i Kristiania (1876)" i *Politisk Frihet*. Side 323

⁷² Bjørnson, Bjørnstjerne. "Om Republikken (1880)" i *Politisk Frihet*. Side 351 - 352

⁷³ Ystad, "Innledning til Rosmersholm; Bakgrunn". Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

mye mellom talen fra 1885 og *Rosmersholm* i 1886, så kan det være mulig at det er denne ideen fra Schiller raffinert gjennom Nietzsche som er det Ibsen påkaller i talen da han bruker ordet adel.

Schiller bruker også ordet adel tilknyttet et spørsmål om moral, slik som Nietzsche. Noe en kan se av det aller første avsnittet i det første brevet:

“Sie wollen mir also vergönnen, Ihnen die Resultate meiner Untersuchungen über das Schöne und die Kunst in einer Reihe von Briefen vorzulegen. Lebhaft empfinde ich das Gewicht, aber auch den Reiz und die Würde dieser Unternehmung. Ich werde von einem Gegenstande sprechen, der mit dem besten Teil unsrer Glückseligkeit in einer unmittelbaren, und mit dem moralischen Adel der menschlichen Natur in keiner sehr entfernten Verbindung steht..”⁷⁴

Av den årsak er det ikke vanskelig å knytte Ibsen, Nietzsche og Schiller sammen i deres bruk av begrepet adel.

Om dette er det faktiske tilfellet oppstår det et nytt spørsmål, og det går på hvorvidt denne estetisk-politiske frigjøringen som Schiller bringer på banen skaper utfordrer det republikanske frihetsbegrepet. For Schiller er det slik at frigjøringen er det som skal bringe frem en slags utopi, hvor frigjøringen for republikken er ment å skape et friere samfunn. Slik jeg ser det er disse to ideene om frigjøring mer eller mindre likevel den samme ideen bare uttrykt på to forskjellige måter, eller i det minste i stand til å sameksistere og forme en slags symbiose. Schiller skrev tross alt *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen* som en respons på den franske revolusjons problemer å skape en mer stabil form for regjering ettersom løgn og begrenset tenkning snart gjorde det stadig ble tydd til vold.⁷⁵ Hvilket kan forstås som at Schiller så at en mangel på republikansk frihet, altså frihet fra tvang i alle sine former, resulterte i opprør, vold og ulydighet. Det Schiller beskriver som en utopi kan derfor virke som et samfunn med mer frihet i en republikansk forståelse - hvilket gjør at denne ideen allerede er noe republikansk.⁷⁶

⁷⁴ Schiller. *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen*. Funnet ved: https://www.ufg.ac.at/fileadmin/media/institute/kunst_und_gestaltung/bildnerische_erziehung/materialien_und_links/Schillers_Briefe.pdf

⁷⁵ Ystad, “Innledning til Rosmersholm; Bakgrunn”. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

⁷⁶ Beiser, Frederick. *Schiller as Philosopher*. Side 126

Så da kan vi oppsummere denne delen med at Ibsens begrep om adel antakelig er noe han har hentet fra Nietzsche, og er basert på et ideal presentert av Schiller - da det idealet er å finne både hos Ibsen og Nietzsche - som er til forveksling lik det republikanske idealet om frihet. Begrepet adel som både Ibsen og Nietzsche bruker, kan forstås som en ny form for dyd, ettersom det gamle konseptet om dyd på dette tidspunktet er knyttet til kirken. Og basert på hva vi alt vet om Ibsens forhold til kirkens tenkning, kan man tolke det dithen at Ibsen ikke ønsker å bli assosiert med kirken og dermed heller ikke ønsker å bruke kirkens ord. Derfor bruker han i stedet begrepet om adel som Nietzsche benytter seg av, på mer eller mindre samme måte.

Kvinner og arbeidere

Nå som vi har sett på hvorfor Ibsen holder talen og identifisert problemet han ser i samfunnet, nemlig en mangel på adel - hvilket vi har kommet frem til er en form for villighet til å tenke nytt og fritt, samt en evne til å avgjøre selv hva som er rett og galt - blant de som styrer, så er det endelig på tide å se på løsningen som Ibsen presenterer.

“Dette adelskap som jeg håper vårt folk må forlenes med, det vil komme til oss fra to kanter. Det vil komme til oss fra to grupper, som ennå ikke har tatt noen ubotelig skade under partitrykket. Det vil komme til oss med våre kvinner og våre arbeidere.”⁷⁷

Det virker som om Ibsen mener at endringen i samfunnet skal komme gjennom kvinner og arbeiderne, såpass vil jeg hevde er nokså åpenbart. Disse to gruppene er de som skal bringe inn dette adelige elementet som vi har diskutert og utforsket tidligere, inn i samfunnet. Det er likevel fortsatt noe utydelig hvorfor det er akkurat disse gruppene som får den æren. Så klart, Ibsen sier at det er fordi disse to gruppene ikke har tatt “ubotelig skade under partitrykket”⁷⁸, men hva dette egentlig skal bety, er ikke helt åpenbart.

Tidligere, da jeg tok for meg hva Ibsen mente om at Norge så ut til å mangle tros- og ytringsfrihet, så jeg på et par brev som Ibsen skrev. I all hovedsak sikter jeg til brevet til Bjørnson 22. desember 1885, og brevet til Snoilsky 14. februar 1886. Disse gir oss sammen

⁷⁷ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

⁷⁸ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

en forståelse av hva Ibsen legger i begrepet partitykk. Ibsen skriver nemlig til Snoilsky om Dietrichson:

“For prof. Dietrichsons og mit gensidige forhold blev samlivet i Molde skæbnesvangert. Under den daglige omgang kom der mere og mere til syne en sindets og tankens smålighed, en karakterens afkræftelse, en elendig hensyntagen til andre menneskers domme og meninger, som ikke kunde andet end virke modbydeligt på mig. Derfor var det at jeg senere trådte op imod ham og gjorde den, som jeg tror, gode gerning at få ham fjernet fra hans stilling som studentersamfundets leder. – Men han er på en viss måde at undskylde. Han står under en daglig påvirkning af sneverhed og småsindethed, som en så slap natur som hans ikke kan holde stand imod.”⁷⁹

Og her kommer det frem at partitrykket kan forstås som trykket som oppstår når en til daglig omgås og forholder seg til den politiske sfæren - som virker å være en relativt liten og snever sfære. Og en mulig forklaring på hvorfor denne sneverheten i den politiske sfæren, slik Ibsen ser det, finner vi i brevet til Bjørnson.

“Min mening er den, at ministeriet næste gang selv bør bære dette tunge kors frem. Vi bør ikke hjelpe til at lette kirke departementet byrden. Kan du foranledige en påtrykning fra de frisindede blades side, så vilde det være bra. Vi får da se om regeringen er gunstigt stemt for denne digtergag. Jeg har rigtignok mine tvil i så henseende. Jeg tror vor nuværende regering lægger en altfor utilbørlig stor vægt på opinionen blandt prestefordummelsens ofre rundt omkring i landet.”⁸⁰

Her legger Ibsen nemlig ikke skjul på at han mener at kirkelig tenkning og sensibilitet kommer i veien for en friere og mer åpen diskusjon av samfunnet. Altså kan det virke som at Ibsen mener at kirkelig tenkning og tradisjon blander seg inn i og snevrer til den politiske sfæren, hvilket skaper et trykk på individene som oppholder seg i den sfæren, et trykk som ikke alle takler.

For å se hvordan kvinner og arbeidere har unngått å ta skade av partitrykket, som vi nå har etablert hva er, blir vi nødt til å se på deres kamper i samtiden. Vi begynner med kvinnene.

⁷⁹ Brev til Carl Snoilsky, 14. februar 1886. Funnet ved:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18860214CS.xhtml

⁸⁰ Brev til Bjørnson 22. desember 1885. Funnet ved:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18851222BB.xhtml

Til tross for at det var mange som skrev om kvinners kamp for en plass i samfunnet og de rettighetene de burde ha, som for eksempel John Stuart Mill, Mary Wollstonecraft og Camilla Collett bare for å nevne noen få, var det likevel ikke til å stikke under en stol at kvinner i Norge på 1800-tallet hadde svært få rettigheter. Spørsmålet om kvinnens rettigheter på 1800-tallet handlet i stor grad om et begrep om myndighet.⁸¹ Den gjeldende loven på dette tidspunktet var Christian IVs Norske Lovbok, hvor loven dikterte at kvinnen trengte godkjenning fra verge i spørsmål som gjaldt egen formue.⁸² Camilla Collett skall visstnok ha hatt en innflytelse på Ibsens kvinnesyn, da dette var noe som endret seg hos Ibsen i 1870-årene fra et mer konservativt syn, til et tilsynelatende mer progressivt ett.⁸³

Kvinnen manglet stemmerett, noe de ikke begynner å få før i 1901⁸⁴, hvilket gjorde dem politisk umyndige. Faktisk var ikke kvinner myndige på noe juridisk vis, som da betydde at de på ingen måte var uavhengige av menn. For eksempel kunne ikke en kvinne holde egen eiendom, ettersom dette måtte stå i farens navn om ugift, og i ektemannens navn dersom gift.⁸⁵ Ei heller kunne en kvinne under noen omstendigheter inngå en kontrakt, ettersom dette krevde juridisk myndighet. Dermed ville en kontrakt måtte bli inngått av kvinnens verge, da far, ektemann, eller annen utnevnt verge. Om dette lyder kjent er det fordi denne struktureringen av samfunnet er hva som utgjør handlingen og problematikken i Ibsens teaterstykke *Et Dukkehjem* (1879).⁸⁶

I dette stykket møter vi karakteren Nora som har tatt opp lån bak sin ektemanns (Torvald) rygg ved å bruke sin fars underskrift. Dette er noe Nora gjør for å hjelpe Torvald med helsa. Nora gjør alt hun makter for holde denne hemmeligheten skjult, men dette blir gjort betydelig vanskeligere da saksfører Krogstad som Nora lånte pengene av, truer med å fortelle sannheten til Torvald dersom hun ikke hjelper ham. Torvald har nemlig blitt sjef for banken Krogstad jobber i, og på grunn av sitt eget noe frynsete rykte frykter Krogstad at Torvald kommer til å gi ham sparken. Gjennom stykket oppdager Nora hvor lite fri hun egentlig er, og hvor

⁸¹ Erichsen, Bodil Christine. *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 : Bind 2*. (Oslo: Res Publica. 2017) Bokklubben.no

⁸² Erichsen, Bodil Christine. *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 : Bind 2*. (Oslo: Res Publica. 2017) Bokklubben.no

⁸³ De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Side 412

⁸⁴ Nordisk ministerråd. *Nordisk lovoversikt : viktige lover for kvinner ca. 1810-1980*. Redigert av Ida Blom & Anna Tranberg. Side 158

⁸⁵ Nordisk ministerråd. *Nordisk lovoversikt : viktige lover for kvinner ca. 1810-1980*. Redigert av Ida Blom & Anna Tranberg. Side 150

⁸⁶ Nilsen, Håvard Friis. "Den politiske frihets glemte historie" i *Politisk Frihet*. Side 13

avhengig hun er av mennene i livet sitt. Dette ender opp med å knuse illusjonen av hva ekteskap egentlig er for noe for Nora, og hun kommer frem til at hun ikke er sin egen person, men heller noen andres eiendom. Stykket ender med at Nora forlater Torvald og deres barn for å forsøke å finne seg selv.

“Da jeg var hjemme hos pappa, så fortalte han mig alle sine meninger, og så hadde jeg de samme meninger; og hvis jeg hadde andre, så skjulte jeg det; for det vilde han ikke have likt. Han kaldte mig sit dukkebarn, og han legte med mig, som jeg legte med mine dukker.”⁸⁷

I dette sitatet fra *Et Dukkehjem* får vi understreket poenget jeg tidligere viste til, altså hvordan kvinnen er mannens eiendom. Likevel er det mer det går an å pakke ut av denne replikken som tilhører karakteren Nora, og det er at hun gir uttrykk for å holde meningene sine for seg selv dersom de skulle være i konflikt med sin verges sine meninger. I dette tilfellet er det snakk om faren. Det vil si at dersom en generaliserer og tar Nora for å være et eksempel på sin samtids kvinner, noe jeg nå velger å gjøre for argumentet sin skyld, så tyder dette at Ibsen gir uttrykk for kvinner muligens har tanker og meninger som har forblitt utforsket i det offentlige. Så Nora, og dermed kvinnen, har ikke følt at de har samme ytringsfrihet som mennene rundt seg, og har dermed ikke vært et aktivt medlem av samfunnsdiskursen, og kanskje minst av alle den politiske diskursen. Vi kan dermed forstå Nora som en karakter som frem til stykkets slutt, alltid har vært offer for andres vilkårlige makt. Først hennes fars, og dernest hennes ektemanns. Dermed kan vi forstå det slik at Nora aldri har vært fri dersom vi bruker den republikanske definisjonen av frihet. Nora har derimot vært fullstendig avhengig av godviljen til de mennene som har dominert livet hennes, og for å ikke miste denne godviljen har hun vært nødt til å føye seg etter deres vilje.

Dersom vi følger ideen om kvinners myndighet videre i historien, vil vi også finne at Ibsen fortsetter å følge utviklingen med stykkene sine. Og da sikter jeg selvsagt til Ibsens teaterstykke *Hedda Gabler* fra 1890. Stykket ble utgitt to år etter at kvinner ble gitt noe mer selvstendighet, dog en uten tvil kan argumentere for at graden av selvstendighet økte minimalt. I 1888 ble en status som juridisk myndig gitt til gifte kvinner.⁸⁸ Om dette egentlig var en stor forbedring kan man diskutere, for kvinnens myndighet er fortsatt diktert av hennes forhold til en mann.

⁸⁷ Ibsen, *Et Dukkehjem*. Replikk Nora i siste scene

⁸⁸ Nordisk ministerråd. *Nordisk lovoversikt : viktige lover for kvinner ca. 1810-1980*. Redigert av Ida Blom & Anna Tranberg. Side 154

Det er denne problematikken som stykket *Hedda Gabler* utforsker gjennom karakteren Hedda som har giftet seg bare for å gjøre seg selv fri. Hedda oppdager likevel at hun ikke er mer fri nå enn hun var før hun giftet seg med en mann hun egentlig ikke har sterke følelser for. Det hjelper ikke situasjonen at Hedda i tillegg er gravid. Nå skal det sies at Hedda nyter den graden av friheten hun likevel har. Dette er noe en kan tolke seg frem til av stykkets avslutning, da Hedda føler at den friheten hun har blir truet av Brack etter at han gjennom stykket har klart å opparbeide seg pressmiddel over Hedda. I stedet for å la noen andre diktere livet sitt velger Hedda å ta sitt eget liv.

“Hedda.

Ja, der gør. Jeg vil for en eneste gang i
mit liv ha’ magt over en menneskeskæbne.

Fru Elvsted.

Har du da ikke det?

Hedda.

Har det ikke – og har aldrig havt det.”⁸⁹

I denne lille ordvekslingen, som fremkommer som en smule underlig i stykket da Heddas innrømmelse om å ikke ha makt over noens skjebne tilsynelatende kommer ut av det blå, for så å bli etterfulgt av at Hedda truer med å brenne fru Elvsted. Dermed er det vanskelig å helt vite hvordan en skal tolke hva det er Hedda egentlig sier, men det kan tyde på at hun er klar over at hun ikke egentlig har noen egen råderett.

Vi har fortsatt ikke brakt på banen at kvinner ikke fikk lov til å studere og ta eksamen ved universitetet før i 1884.⁹⁰ Dette sammen med at kvinner først får noen grad av egen myndighet i 1888 viser at diskusjonen rundt kvinners rettigheter er et hett emne på 1880-tallet. Kvinner, som på det tidspunktet ikke hadde noen egen stemme i det offentlige rom, har først i årene rundt Ibsens tale i 1885 begynt å få plass i diskursene. Dermed kan man forstå Ibsen slik at grunnen til at kvinner ikke har tatt skade under partitrykket er ganske enkelt fordi de har blitt holdt utenfor. Dette er fordi Ibsen taler for en utpreget

⁸⁹ Ibsen, *Hedda Gabler*. Side 145. Funnet

ved:http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRVIT_HG%7CHG90.xhtml?fac=Ja

⁹⁰ Nordisk ministerråd. *Nordisk lovoversikt : viktige lover for kvinner ca. 1810-1980*. Redigert av Ida Blom & Anna Tranberg. Side 153

individualisme.⁹¹ Kvinner var underlagt menns vilkårlige makt, og dermed etter republikansk standard ufrie borgere. Så når Ibsen taler for kvinners rettigheter kan det veldig lett anses for å være republikansk tenkning. For ved å tale for å gi kvinner en større grad av individuell frihet og selvråderett, åpner han for at kvinnen skal kunne være en friere borger etter den republikanske forståelsen av frihet. Ikke bare taler han for kvinner selvstendighet i samfunnet, men han ønsker også å invitere dem inn i samtalen slik at også de kan delta i en gunstig vekselvirkning mellom individet og staten..

Så hva med den andre gruppen Ibsen nevner i talen, arbeiderne? Ibsens rolle i kvinnekampen er tross alt nokså godt dokumentert tidligere av for eksempel Vigdis Ystad i sin innledning til stykkene *Hedda Gabler*⁹² og *Et Dukkehjem*⁹³, men hva var egentlig Ibsens forhold til arbeidere?

Det er jo nokså åpenbart at Ibsen også føler seg tilknyttet arbeiderklassen på et eller annet vis, for den talen som jeg tar utgangspunkt i for denne teksten holdes tross alt for arbeidernes fanetog i Trondheim, som avsluttes med:

“Og idet jeg frembringer min takk, utbringer jeg et “leve” for arbeiderstanden og for dens fremtid.”⁹⁴

Denne entusiasmen for arbeiderstanden forklarer derimot ikke hvorfor Ibsen mener at arbeiderne ikke har tatt for stor skade under partitrykket. For å virkelig forstå hvorfor dette kan være tilfellet blir en nødt til å se på fremveksten av arbeiderforeningene på 1800-tallet her i Norge. Den moderne arbeiderbevegelsen er noe som begynner å vokse frem 1880-tallet.⁹⁵ Dette skjer da arbeiderbevegelsen blir trukket inn i politikken ved at venstrefolk tok inn i foreningene og lykkes i å gjøre noen av foreningene til rene venstreforeninger.⁹⁶

Dersom en ser på fremveksten av både kvinneforeninger og arbeiderforeninger vil man kunne finne likhetstrekk mellom hva de to gruppene kjemper for, hvilket kanskje ikke så overraskende er at de begge kjemper for å få en større grad av selvstendighet med et ønske

⁹¹ Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen*. Side 35

⁹² Ystad, “Innledning til *Hedda Gabler*; Bakgrunn”. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_HG%7Cintro_background.xhtml

⁹³ Ystad, “Innledning til *Et Dukkehjem*; Bakgrunn”. Funnet ved: https://www.ibsen.uio.no/DRINNL_Du%7Cintro_background.xhtml

⁹⁴ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

⁹⁵ Bull mfl., *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens Historie*. Side 11

⁹⁶ Bull mfl., *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens Historie*. Side 19

om å fri seg fra andres vilkårlig makt. Forskjellen ligger i hvordan den vilkårlige makten de blir utsatt for utarter seg. For arbeiderne, hvorav en kan anta at majoriteten var menn, ble ikke utsatt for den samme formen for vilkårlig makt som det kvinner ble. Det var ikke nødvendigvis snakk om verger og mangel på myndighet, det vil si at det ikke presenterte seg slik like direkte. Realiteten var at situasjonen i grunnen egentlig var svært lik den kvinnene befant seg i, men i stedet for den vilkårlige makten til fedre og ektemenn, så var arbeiderene offer for arbeidsgivernes vilkårlige makt. Makt i form av lønnsbestemmelse, en mangel på ulykkes-, syke- og aldersforsikring, og mangel på en fri offentlig skoleundervisning, osv..⁹⁷

“Fredsæle vi vandre vor vei. Til lovløshed vi ei os formaste. Derfor saa tro vi man ei Vorf Hendsikt og Adferd bør laste. Velsign vor Ferd o Gud: Vi ønske blive fri For endt Vilkaarlighed, for Tvang og Tyraniet 1851”⁹⁸

Påskrevet en av Norges første kjente arbeiderfaner fra 1851 finner man disse ordene. Med den kjennskapen vi har til det republikanske frihetsbegrepet, altså frihet fra vilkårlig makt, er det dermed interessant å se at arbeideren ønsker å bli fri fra vilkårlighet, tvang og tyranni. Det er likevel ikke nødvendigvis kongemakten de sikter til når disse begrepene blir brukt, og ikke engang nødvendigvis rettet mot statsmakten. Håvard Friis Nilsen i sitt forord i samlingsverket *Politisk Frihet* gir inntrykk av at dette var rettet mot arbeidsgiverne slik det også kan være rettet mot statsmakten.⁹⁹ Dette er på grunnlag av den makten som arbeidsgiver kunne holde over sine arbeidere.

Begrepet som Håvard Friis Nilsen bruker om situasjonen mellom arbeiderne og arbeidsgiverne er paternalisme, noe som er noe republikanismen forsøker å motarbeide.¹⁰⁰ Ordet paternalisme har sitt opphav i det latinske ordet *paternalis*, som en kan oversette til faderlig. Fra det kan man forstå at at det beskriver forholdet mellom far av barn, der kontroll og omsorg faller inn under den faderliges rolle og barnets rolle blir en som er uselvstendig og styrt. Arbeidsgiver inntar den faderlige rollen, hvilket gjør at arbeiderne inntar rollen som barnet. Og ettersom barnets rolle blir å være under farens nåde, så er det ikke vanskelig å forstå hvorfor republikanismen har som formål å forsøke minimere graden av paternalisme i samfunnet. Dersom vi så går tilbake og ser på sitatet jeg tok fra *Et Dukkehjem*, hvor Nora

⁹⁷ Bull mfl., *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens Historie*. Side 23

⁹⁸ Nes Arbeiderforenings Arbeiderfane fra 1851. Funnet ved: <https://digitaltmuseum.no/021027326900/fane>

⁹⁹ Nilsen, Håvard Friis. “Den politiske frihets glemte historie” i *Politisk Frihet*. Side 37 - 38

¹⁰⁰ Nilsen, Håvard Friis. “Den politiske frihets glemte historie” i *Politisk Frihet*. Side 38

forklarer forholdet hun hadde til sin far, så vil man se at ideen som blir uttrykt er så og si den samme, om ikke nøyaktig den samme.

Nå måten arbeidsgiver holdt makt over sine ansatte på, var at arbeidsgiver svært enkelt kunne frata arbeiderne deres jobber, hvilket da vil si at arbeidsgiver dersom de skulle ønske kunne frata sine arbeidere inntekt. Det er dermed snakk om en vilkårlig økonomisk makt som blir holdt over arbeiderne. Og Ibsen gir oss faktisk også et eksempel på dette maktforholdet i et av stykkene sine, nemlig i *Et Dukkehjem*. For det er ikke bare et spørsmål om kvinners rettigheter i stykket, enda det er der fokuset ser ut til å ligge. For en må huske hvorfor det var Krogstad begynte å presse Nora for å ha tatt opp et lån i utgangspunktet. Krogstad er redd for at hans lurvete rykte skal gjøre at han får sparken fra banken.

Likevel er det ikke bare et lurvete rykte som kan gjøre at en arbeider mister stillingen sin. Et utsagn eller en handling som ikke ble vel tatt imot av arbeidsgiver kunne resultere i at en arbeider kunne bli nektet en forfremmelse eller lønnsøkning, dersom de ikke fikk sparken i stedet. Dette er jo problematisk på et utall forskjellige måter, blant annet fordi det er et system som er meget lett å korrumpere. Si for eksempel at arbeidsgiver dikterte hvem arbeiderne skulle stemme på ved et valg, og hvis ikke ville de miste jobben og dermed inntekten. Denne avhengigheten arbeiderne hadde til sine arbeidsgivere var noe staten var klar over, men i stedet for å innføre tiltak som kunne rette opp i dette meget skjeve maktforholdet var det heller slik at staten fryktet den potensielle korrupsjonen. Denne formen for korrupsjon viser at arbeidere og kvinner var avhengige av andre på forskjellige måter. Avhengighet av andre kan nemlig forstås på to måter; avhengighet gjennom dominans (kvinner), og avhengighet gjennom korrupsjon (arbeidere).¹⁰¹ Uten å gå altfor dypt inn på det har avhengighet gjennom korrupsjon vist seg å være et større problem for moderne republikansk tenkning en avhengighet gjennom dominans, grunnet fremveksten av ikke-statlige organer som bedrifter og internasjonale selskaper. For arbeidernes avhengighet av sine arbeidsgivere ble brukt som et argument for å ikke gi arbeiderne deres stemmerett.¹⁰² medvirkende var det også at arbeiderforeningene var knyttet til venstresiden, hvilket gjorde at høyresiden ikke var for å gi stemmerett til arbeiderne. Likevel ble arbeiderne gitt stemmerett i prøvevalg i 1879 og 1882.¹⁰³

¹⁰¹ Sparling, Robert. "Political Corruption and the Concept of Dependence in Republican Thought." *Political Theory*

¹⁰² Nilsen, Håvard Friis. "Den politiske frihets glemte historie" i *Politisk Frihet*. Side 37

¹⁰³ Bull mfl., *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens Historie*. Side 20

“Husmann og arbeidsmann får jo nok den ære å bære musketten ved siden av gårdmannssønnen og den odelsbårne og å falle for fedrelandet; men noen borgerrett har de dog ikke. De kunne ikke engang stemme på bygdeformenn og enda mindre på stortingsmenn.”¹⁰⁴

Litt over førti år før Ibsen holder sin tale i Trondheim, beskriver Wergeland hvordan situasjonen var for norske arbeidere. Nå rakk likevel situasjonen å endre seg noe i løpet av de førti årene med fremveksten av arbeiderforeninger som talte arbeidernes sak, og som blant annet på 1880-tallet fikk kjempet frem tariffavtaler som til slutt blant annet resulterte i arbeidstvistloven i 1915.¹⁰⁵

Likevel er det ikke til å komme unna at arbeiderne, som kvinnene, rundt 1885 var en kneblet gruppe som på grunn av sin avhengighet av andre ikke hadde fått slippe ordentlig til i de store diskusjonene i politikken. Dermed blir det heller ikke feil å si at grunnen til at Ibsen peker ut nettopp disse gruppene til å bringe endringen inn i samfunnet, er fordi disse gruppene har blitt holdt utenfor. De har ikke kunne ta skade under partitrykket fordi de ikke har hatt tilgang til offentligheten og dermed heller ikke blitt utsatt for nevnte trykk. Ibsen peker ut disse gruppene fordi de ikke har vært fri fra vilkårlig makt, og dermed ikke har vært fri til å gi uttrykk for sine sanne meninger om ting. Ibsen ser at disse urørte gruppene jobber for egen frigjøring, og det er denne viljen til å fri seg selv som er det Ibsen ser ut til å ønske at skal komme inn i samfunnet. Disse gruppene som til nå ikke har fått lov til å tenke eller handle fritt, vil gradvis bli gitt mer individuell frihet og selvråderett. Det er potensialet disse gruppene har til å tenke nytt og fritt som er det Ibsen ønsker skal bli en del av samfunnet.

Marxisme, anarkisme eller republikanisme?

Vi står nå overfor et større spørsmål, og det er hvorvidt vi egentlig kan forstå Ibsen som republikansk eller ikke. Tidligere har jeg hintet til at det skal gå an å lese Ibsen i lys av marxismen, for ikke å nevne at andre som leser Ibsen har for vane å omtale ham som anarkist. Blant disse som leser Ibsen inn en anarkistisk tradisjon finner vi blant annet Arvid Nærø og Christen Collin, som omtaler Ibsen som en logisk anarkist - noe som blir definert som en som ikke nødvendigvis praktisk-teoretisk slutter seg til anarkistisk politikk, men

¹⁰⁴ Wergeland, Henrik. “Den norske arbeider som borger (1842)” i *Politisk Frihet*. Side 271 - 272

¹⁰⁵ *Arbeidsretten*. “Arbeidsrettens historie”. 01.05.21. Funnet ved: <https://www.arbeidsretten.no/historie>

likevel står inne for anarkismens program¹⁰⁶. Denne forklaringen finner jeg likevel noe vag og tvungen, ettersom det kan virke som om en republikansk lesning kan forklare Ibsens politiske standpunkt vel så bra, om ikke bedre. Jeg skal verken hevde at Ibsen var republikaner eller anarkist, da det ene ikke nødvendigvis utelukker det andre, men heller forsøke å kaste et nytt, republikansk lys over Ibsen-lesningen. La oss derfor ta for oss disse ideologiene.

Tidligere i teksten har jeg fokusert på tre punkter knyttet til talen fra 1885. Disse tre punktene har vært frihetsbegrepet, dyd/adel og aktørene, som ut fra min forståelse av Ibsens tale og senere diktning lener mer mot det republikanske enn det sosialistiske. Til nå har jeg tross alt bare analysert Ibsens tale i en republikansk kontekst og funnet det jeg mener bygger oppunder min teori om at man kan lese Ibsen republikansk, uten egentlig å forholde meg til de som kanskje ville sagt seg uenige. Dermed akter jeg nå å se nærmere på disse tre punktene i lys av både marxismen og anarkismen såvel som republikanismen, for å understreke mitt poeng.

La oss begynne med frihetsbegrepet. For marxisten kan det virke som at det ikke er individuell frihet som er sentral, men at det snarere er snakk om forståelse av frihet som noe kollektivt. For å parafrasere *Det Kommunistiske Manifest*, så er frihet noe som oppnås når de undertrykte massene står opp mot, og nedkjemper den antatte overklassen uten selv å bli den nye overklassen, men i stedet avskaffer det samfunnet som Marx omtaler som føydalt.¹⁰⁷ Det er et spørsmål om klassekamp og undertrykkelse - ikke av individet, men av større grupper i samfunnet. Og dersom vi snakker om undertrykkelse snakker vi egentlig om negativ frihet, eller en mangel derpå.¹⁰⁸ Denne mangelen på negativ frihet kan vi for enkelhets skyld oversette til tvang. Overklassen (borgerskapet) møter færre økonomiske og politiske hindringer enn underklassen i samfunnet styrt av borgerskapet, samtidig som de sår hindringer for underklassen. Dermed kan vi forstå det marxistiske frihetsbegrepet som noe som kun kan oppstå gjennom en kollektiv innsats for å omstrukturere samfunnet fullstendig.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen*. Side 35

¹⁰⁷ Marx, Karl. *Det Kommunistiske Manifest*.

¹⁰⁸ Skinner, Quentin. *Vilkårlig Makt*. Oversatt av Hugo Østerberg. Side 16

¹⁰⁹ *Civita*. "Hva er marxisme?" Lars Fredrik Händler Svendsen. 19.05.2021. Funnet ved: <https://www.civita.no/politisk-ordbok/hva-er-marxisme>

Dette ser likevel ikke ut til å stemme overens med slik en kan forstå Ibsens tale i 1885. For Ibsen gir ikke uttrykk for at han ønsker noen fullstendig omstrukturering av samfunnet. Om noe virker det heller som at han ønsker en videre utvikling av det samfunnet som allerede eksisterer. Dessuten er det ikke til å komme unna at Ibsen ser ut til å ha en forståelse av frihet som noe individuelt. Dette er noe en kan se ved at Ibsen sier “ Jeg har erfart at de uunnværligste individuelle rettigheter ennå ikke er så trygge som jeg trodde jeg turte håpe og forvente under den nye statsskikk.”¹¹⁰, og dessuten ber om en større grad av trosfrihet og ytringsfrihet - hvilket en kan forstå som former individuell frihet kan ta. Altså finner jeg det vanskelig å se likhetstrekk med den forståelsen av frihet som Ibsen ser ut til å ha, og det marxistiske frihetsbegrepet.

Så hva med en anarkistisk forståelse av frihet i stedet? Anarkismen fremmer noe jeg ønsker å kalle absolutt frihet, og som kan forstås som fullstendig uinnskrenket negativ frihet både på individuelt og kollektivt plan. Mye som marxismen/kommunismen, får anarkismen sitt gjennombrudd på 1700-tallet etter at kapitalismen har hatt sitt gjennombrudd. Dette leder blant annet engelskmannen William Godwin til å kreve at staten må avskaffes, noe han gjør i verket *Enquiry Concerning Political Justice* fra 1793.¹¹¹ Dette er fordi staten er en overflødig mester som kun utsetter individet for tvang.

“Men gjennom mange tusen aar har ejendomsretten og pengene nu tvunget menneskeheden til omtrent kun at gjøre paa stedet marsch; gennem mange tusen aar har disse idiotiske institutioner - lig to vældige blylodder, lænkede fast om menneskehedens ankler - gjort det snart sagt umulig for menneskene at komme af flekken.”¹¹²

Denne forståelsen av institusjonen staten som noe som burde avskaffes er noe som vi finner igjen hos Hans Jæger i 1904 i Norden. Dermed føler jeg at man relativt trygt kan hevde at dette er noe som går igjen i anarkismen. Slik kan det dermed virke som anarkismens frihetsbegrep er naturtilstanden slik den blir presentert i liberalismen - både på godt (Rousseau) og vondt (Hobbs). Alle er i seg selv et fullstendig individ som er uavhengig av andre.

¹¹⁰ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

¹¹¹ Godwin, William. *Enquiry Concerning Political Justice*.

¹¹² Jæger, Hans. *Anarkiets Bibel*. Forord

Igjen virker det ikke som om det er med denne forståelsen av frihet Ibsen opererer. Ibsen ønsker ikke å ombygge samfunnet for å oppnå frihet, og ei heller ønsker han å avskaffe staten. Ved å referere til at Ibsen sier at han var under det håp om at det norske samfunnet skulle innvilge en større grad av individuell frihet enn hva han så ut til å mene at tilfellet faktisk var¹¹³, så får man et inntrykk av at Ibsen må ha noen form for tro på samfunnet og på staten som institusjon, enda han ikke fant at de levde opp til hans forventninger. Så med andre ord leser jeg Ibsen dithen at han ikke har noe ønske om å avskaffe samfunnet slik det er i frihetens navn. Han ønsker en større grad av individuell frihet, men ikke i samme ekstreme grad som jeg ville tilskrevet en anarkist. Likevel skriver Nærø:

“Ibsens anarkistiske, samfunnskritiske posisjon presenterer seg i første rekke som en kritikk av staten og dens politiske institusjoner. Istedenfor en organisering av samfunnet gjennom en ytre autoritet, staten, setter anarkismen det enkelte individs frivillige, aktive deltagelse.”¹¹⁴

Hva som likevel ser ut til å gå Nærø hus forbi er at kritikk av staten ikke er det samme som å være fullstendig mot staten. Å tolke Ibsens kritikk destruktivt, som om Ibsen har et ønske å om å avskaffe staten og dens institusjoner, virker ikke å være realiteten dersom vi faktisk undersøker Ibsens egne ord. Ibsens kritikk er konstruktiv og søker endringer som vil bedre samfunnet for individene som utgjør samfunnet. Det er her Nærø stiller med den logiske anarkisten i et forsøk på å forklare hvordan Ibsen ser ut til å være både for og imot staten. Ibsen er imot partipolitikken, men for myndighetene¹¹⁵, hvilket kan virke paradoksalt dersom en leser Ibsen som en anarkist. En kan ikke ha statsorganer og en statlig myndighet uten å faktisk ha en stat. Noe interessant å påpeke er likevel Ibsen har et problem med begrepet stat, da han anser dette for å være et begrep hvor forståelsen har frosset.¹¹⁶ Hvilket Nærø tolker som at Ibsen må være imot konseptet stat.¹¹⁷ Likevel er ikke begrepet om stat og staten nødvendigvis ett og samme.

Så hva med en republikansk forståelse av frihet. Her gjør Quentin Skinner et utmerket stykke arbeid i oppklare hva som er den republikanske frihetsbegrepet i sin respons til Isaiah Berlin,

¹¹³ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

¹¹⁴ Nærø, Arvid. “Anarkisten Ibsen”. Funnet ved: <https://www.dagbladet.no/kultur/anarkisten-ibsen/66359737>

¹¹⁵ Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen*. Side 35

¹¹⁶ Brev til Brandes 17. februar 1871. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1844-1871ht%7CB18710217GB.xhtml

¹¹⁷ Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen*. Side 32 - 33

med essayene “Et tredje begrep om frihet” og “Frihet som fravær av vilkårlig makt”. For å ta det så konsist som mulig så operer republikanismen med både positiv- og negativ frihet, slik som liberalistene, men republikanske tenkere har i tillegg et tredje begrep om frihet. Dette tredje begrepet går ut på en ikke fri dersom noen kan frata en den friheten sånn uten videre. Altså, kort og konsist går det ut på at man er fri for vilkårlig makt. En kan være uten hindringer og likevel ikke være fri dersom en er i noens nåde. Som vist til tidligere i denne teksten, kan eksempler på en slik dynamikk være den umyndige kvinnen i sin ektemanns nåde, eller at arbeiderens økonomiske frihet er avhengig av arbeidsgiver. Det må ikke nødvendigvis være snakk om en despotisk tyrann og hans/hennes undersåtter. En er fri først når en kan prate og handle fritt (innenfor lovens rammer) uten at en behøver å frykte for å få den friheten frarøvet av andre.

Og dette, for min del, minner mer om det frihetsbegrepet Ibsen operer med, enn hva disse andre ideologiene kan stille med. Frihet innebærer ikke nødvendigvis en massiv restrukturering av samfunnet, men snarere en større grad av individuell frihet, som er nettopp hva Ibsen ser ut til å ønske. Når Ibsen kritiserer staten for å manglende tros- og ytringsfrihet i tilknytning til Kielland-saken, så er det fordi han ser at man ikke er fri til å skrive det man vil dersom det faller “utenfor en vilkårlig fastsatt grense.”¹¹⁸

Så vi går videre til forståelsen av dyd, eller adel ettersom jeg tidligere har vist hvordan dette uttrykket er noe som har utviklet og forandret seg. Ibsen bruker ordet adel, enda jeg har vist hvordan det er en videreføring av konseptet dyd fritt for kristelige konnotasjoner.

Marxisme ser ikke ut til å operere med noe konsept om dyd, og adel betyr noe helt annet enn hva Ibsen ser ut til å bruke ordet som. Begrepet adel blir utelukkende brukt i sammenheng med føydalsamfunnet, hvilket vel faller inn under det Ibsen omtaler som fødselens adel, om ikke pengers adel. Det eneste som kan minne om en form for dyd, er undergravelsen av det kapitalistiske systemet hvilket kan lede til revolusjon og omstruktureringen av samfunnet. Dette samstemmer likevel heller ikke med noe som Ibsen ytrer, ettersom jeg tidligere har nevnt at det ikke virker som om Ibsen har noen interesse av noen omstrukturering av samfunnet slik som marxistene presenterer det.

¹¹⁸ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

Når det kommer til anarkismen blir det fort litt vanskelig, ettersom det kan virke som den eneste dyden som eksisterer i anarkismen er denne absolutte friheten. Det kan tolkes som at de eneste dydene som gjelder er de som individene lager for seg selv basert på sin egen fornuft og sine lyster. Dyd både kan eksistere og samtidig ikke, men dersom det eksisterer må det nødvendigvis knyttes til frigjøring. Nærø skriver:

“Frigjøring er for Ibsen en vedvarende prosess som ikke skjer gjennom partipolitikk eller annen kollektiv deltagelse i det bestående samfunns institusjoner, men gjelder i første rekke en bevisstgjøring om og aktiv tilegnelse av frihetens idé i det enkelte individ. Kritikerne, kunstneren, dikteren - den frie intellektuelle - fører an i denne frigjøringen og legger grunnlaget for en ny samfunnsmoral. Ibsen står med sine synspunkter for en alternativ politikk til det liberale politiske demokrati; men denne posisjonen som er sterkt individualistisk, men ikke elitistisk, er vesentlig begrunnet med moralske og kulturelle argumenter.”¹¹⁹

Jeg er ikke nødvendigvis uenig i argumentet. Faktisk ser det i all hovedsak ut til å stemme overens med det jeg la fram tidligere, da jeg diskuterte Ibsens bruk av ordet adel. Dette er tross alt den samme tankegangen vi kan spore hos Nietzsche og Schiller også, men der kom vi frem til at denne tankegangen, så vel som Ibsens bruk av ordet adel, har utgangspunkt i en republikansk tankegang som kan føres tilbake til Schiller. Dermed kan det virke som om Nærø her velger å tilskrive det estetiske elementet ved frigjøringen til det anarkistiske, og ikke det republikanske slik vi har gjort. Dermed kan det virke som om Nærø legger for mye vekt på det individualistiske, som igjen kan forklare hvordan han ender opp på anarkisme.

Så hvordan ser det republikanske begrepet om dyd ut, dersom vi tar ut det estetiske elementet Ibsen knytter til frigjøring. Det er ikke for vanskelig ettersom det ser ut til å være det samme begrepet om dyd som man finner i romerretten. Dette går på at hver enkelt helst skal kunne bidra til samfunnets ve og vel. “Det er ikke det individuelle gode, men målet om det allmenne vel som gjør byer store og mektige,”¹²⁰ Individet skal være dydig slik at de kan delta i politikken og det offentlige, for det handler om å delta og forbedre.

Dette lyder som det Ibsen sikter til da han prater om dette adelige elementet som må komme inn i samfunnet.¹²¹ Nå har jeg diskutert dette lengre tidligere i teksten og skal ikke gjenta meg

¹¹⁹ Nærø, Arvid. “Anarkisten Ibsen”. Funnet ved: <https://www.dagbladet.no/kultur/anarkisten-ibsen/66359737>

¹²⁰ Machiavelli. *Discorsi*

¹²¹ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

selv altfor langt. Det er ikke det individuelle gode det er snakk om, men heller deltakelse fra to grupper som til nå har blitt holdt utenfor det politiske. Adelsbegrepet har bare blitt påvirket av den estetiske tenkningen om frigjøring som oppstår med Schiller. Dermed bruker han ikke lengre ordet dyd, men adel. Og frigjøringen som Nærø tilskriver en anarkistisk tankegang, er egentlig en frigjøring for å fremme deltakelse. Så også på punktet som omhandler dyd og adel er jeg mest tilbøyelig til å lese Ibsen som republikansk, selv om jeg kan forstå hvor Nærø leser Ibsen som anarkistisk. En behøver bare å overse at tanken om frigjøring kan ha opphav i republikansk tenkning, og at det hele egentlig handler om deltakelse som en kan se av Ibsens tale fra 1885.

Dermed står vi igjen med et punkt, og det er aktørene. Og som med de andre punktene kan vi begynne med marxismen. En kommer ikke unna at Marx først og fremst er interessert i å nå ut til arbeiderne, proletariatet, for å bruke Marx' begrep. Dermed er det ganske lett å si at marxismens første aktør er den undertrykte, men likevel tallrike arbeiderstanden, som er i opposisjon til borgerskapet. Grunnen til at marxismen sikter på å nå ut til arbeiderne er i all hovedsak fordi hele ideologien hviler på arbeiderne og revolusjonen de skal stille i stand. Marxismen taler til og for arbeiderne, samtidig som den kritiserer borgerskapet og overklassen. Dermed kan en muligens lese noe marxistisk inn i Ibsens tale da han tilsynelatende gjør det samme i talen fra 1885 og i senere verker. Ibsen viser tross alt arbeiderstanden om ikke kjærlighet så i det minste respekt. Talen blir holdt i sammenheng med arbeidernes fanetog, og avsluttes med et "leve arbeiderstanden", så en kommer ikke unna at Ibsen taler til og for arbeiderne. Likevel taler han ikke arbeidernes sak i en marxistisk forstand. Det er snakk om individuell frihet, og ikke kollektiv frihet. Det er snakk om deltakelse og forbedring, og ikke omveltning og omstrukturering. Så enda Ibsen appellerer til samme gruppe som marxismen gjør, så kan jeg likevel ikke komfortabelt si at jeg ser Ibsen som noen marxistisk talsmann.

Anarkismen appellerer i all hovedsak til alle de som lider under det etablerte systemet, alle som er undertrykt og holdt tilbake. Anarkismen sikter kort sagt på å nå ut til absolutt alle, men ut fra retorikken som for eksempel Hans Jæger bruker, kan man se at anarkismen kanskje vil slite med å få kroken i de som tjener på systemet sånn det er. Mye vil ha mer, som det heter. Nå har det seg jo slik at på det tidspunktet Ibsen holdt talen dette essayet tar for seg, 1885, så var både kvinner og arbeidere undertrykte grupper, og ettersom Ibsen forsøker å nå ut til disse gruppene kan en dermed trekke en slutning om at det muligens kan være

anarkistisk motivert. Dette er likevel motsatt av hva som var vanlig blant anarkister på denne tiden. For som Nærø selv skriver:

“Motsatt anarkismen ute i Europa, som så redningen i de tilbakeliggende bondemassene, søker Ibsen kontakt og allianse med nye politiske grupper i samfunnet, med arbeiderbevegelsen og kvinnebevegelsen.”¹²²

Altså var det ikke vanlig at anarkistene forsøkte å nå arbeidere og kvinner, da de var mer opptatt av å nå ut til primærnæringen. Hvorfor, jo fordi disse gruppene - bønder, jegere, fiskere og tømrere - kunne i teorien brødfø seg selv og var dermed ikke like avhengige av staten og dens institusjoner. Noe vi kan se på for eksempel Hans Jægers tidlige fokus på bondens rolle.¹²³ Kvinner og arbeidere var derimot grupper som ønsket tilgang til politikken og det offentlige. De ønsket å ta del i det eksisterende systemet. Nærø forsøker å forklare Ibsens interesse for kvinner og arbeidere som likevel anarkistisk ved å hevde at det Ibsen gjør for dem er ved å synliggjøre hvordan samfunnet har makt over dem og dermed vekke selvvirksomhet og frigjøring.¹²⁴ Dette slår meg likevel som et underlig argument, for en må jo anta at disse gruppene selv var bevisste sitt forhold til staten, ettersom det fantes flere foreninger for både kvinner og arbeidere på denne tiden. Og disse foreningene kjempet jo allerede for en frigjøring og et ønske om selvstendighet, hvilket jeg er klar over at ikke er det samme som selvvirksomhet. dog det ikke utelukker det. Og dermed virker det noe underlig å forsøke å hevde at Ibsens interesse for disse gruppene var anarkistisk motivert, når han ganske enkelt kan ha vært motivert av deres eksisterende saker.

I tillegg skriver Ibsen ned om bøndene, da særlig på venstresiden, og omtaler dem som transsynte og plebeieraktige.¹²⁵ Hvilket gir et klart inntrykk av at Ibsen ikke nødvendigvis er å finne på primærnæringens side, der en vanligvis skal kunne finne anarkister.

Så hva med republikanismen? Den appellerer til alle individer som sammen utgjør et samfunn eller stat. Som både marxismen og anarkismen så forsøker republikanismen å nå ut

¹²² Nærø, Arvid. “Anarkisten Ibsen”. Funnet ved: <https://www.dagbladet.no/kultur/anarkisten-ibsen/66359737>

¹²³ Jæger, Hans. *Anarkiets Bibel*. Side 55

¹²⁴ Nærø, Arvid. “Anarkisten Ibsen”. Funnet ved: <https://www.dagbladet.no/kultur/anarkisten-ibsen/66359737>

¹²⁵ Brev til Bjørnson. 23. mars 1884. Funnet ved: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18840323BB.xhtml

til undertrykte grupper, men ikke utelukkende. Dette er fordi republikanismen forsøker å bedre alle deltakeres grad av individuell frihet innad i samfunnet, slik at de som er flinke og dydige skal være fri til å kunne jobbe for samfunnets ve og vel. Tidligere i essayet skrev jeg om hvordan grupper som kvinner og arbeidere var undertrykt i Ibsens samtid og om hvordan disse gruppene allerede jobbet for å tilegne seg en større grad av individuell frihet i republikansk forstand. Selvråderett, eiendomsrett, myndighet og mulighet til å delta i den politiske sfæren. Av den grunn tror jeg Ibsen viser arbeidere og kvinner så mye interesse. Det virker nemlig som Ibsen i sin tale ønsker og oppfordrer disse gruppene til å delta. Ja, det virker som Ibsen støtter disse gruppenes sak om økt individuell frihet fordi det er vel og bra, men også fordi han ønsker at disse gruppene skal delta og være med på å gjøre samfunnet bedre. Ibsen skriver tross alt at han ikke tror at samfunnet, demokratiet er i stand til å bli bedre på frihetsfronten, uten at det adelige elementet blir brakt inn i samfunnets institusjoner gjennom kvinner og arbeidere.¹²⁶

Så dermed, etter å ha undersøkt alle tre punktene opp mot de sosialistiske ideologiene i form av marxisme og anarkisme såvel som republikanisme, så kan det virke som disse sosialistiske ideologiene ikke ser ut til å dekke Ibsens tale fra 1885 i nærheten så bra som det republikanismen kan. Marxismen ser ut til å være noe en bare kan knytte til Ibsen gjennom at han taler arbeidernes sak og tar opp deres problematikk, men han fremmer likevel ikke noe som kan tolkes som rent marxistisk. Når det kommer til anarkismen tror jeg at man så absolutt kan forsøke å argumentere for at Ibsen kan ha anarkistiske tilbøyeligheter. Likevel snubler man noe når man kommer til begrepet adel som Ibsen bruker, og man kommer nesten ikke unna at det kan virke som om Ibsen taler til feil gruppe. Med de tre punktene som har blitt diskutert i dette essayet, som tar utgangspunkt i Ibsens tale fra 1885, virker det lettere å lese Ibsen som en republikansk dikter.

Konklusjoner

I min analyse av Ibsens tale fant jeg tre punkter vi undersøkte nærmere. Disse var spørsmålet rundt disse vilkårlig satte grensene innenfor tros- og ytringsfrihet, spørsmålet rundt hva Ibsen mener med sitt begrep om adel, og spørsmålet rundt kvinner og arbeideres viktige rolle i

¹²⁶ Ibsens tale til arbeidernes fanetog i Trondheim 1885

bedringen av samfunnet. La meg dermed samle opp våre konkluderende tanker rundt disse punktene.

I talen, da Ibsen sikter til disse vilkårlige satte grense når det kommer til tros- og ytringsfrihet, så handler det i stor grad om hva Ibsen observerte da han satt i galleriet på stortinget under avstemningen om å gi diktergasje til Kielland, nemlig den politiske og kulturelle splittelsen som foregikk i Norge i dette tidsrommet. Ikke bare mellom Høyre og venstre, men også innad i venstresiden, hvilket resulterte i avslag til Kiellands diktergasje. Av dette kan vi slutte at det Ibsen her sikter til i all hovedsak dreier seg normative grenser diktert av kristelig tenkning. Denne formen for tanke- og meningstvang i statens styre er noe Ibsen åpenbart mener begrenser individets evne til å handle fritt i samfunnet. Det er også her vi blir møtt av et paradoks dersom vi leser Ibsen som rent republikansk, da det virker en smule udemokratisk da Ibsen kritiserer statsledelsen og de folkevalgte representantene i demokratiet på denne måten. Likevel må man huske at det ikke er demokrati eller representasjon som står i hovedsak hos republikanismen, men heller deltakelse og medbestemmelse. Nå kan jo en hevde at et representativt demokrati til en grad kan dekke medbestemmelse, men det er ikke den eneste måten dette punktet kan la seg dekke. Derfor vil jeg her si at det også kan være nyttig å ha Ibsen som anarkist i bakhodet som man leser han som republikaner på dette punktet.

Det neste punktet vi så tok for oss var om Ibsens bruk av begrepet adel, hvilket jeg tidlig hevdet at kunne forstås som dyd. Dyd er tross alt et relativt sentralt begrep når det kommer til republikanisme, og går i all hovedsak ut på å kunne skille mellom rett og galt, godt og dårlig. Gjennom å se på hvordan Ibsen definerer sin bruk av begrepet adel, for så å se på hvordan Nietzsche definerer sin bruk av begrepet adel, og ser at disse definisjonene er svært like hverandre, så antar vi at disse begrepene med en høy grad av sannsynlighet må likne hverandre. Dermed kan man gjennom å se på hvordan Nietzsche bruker begrepet adel, forstå at adel skal forstås som en slags y-form for dyd. Dette er fordi begrepet dyd antakelig var blitt for kristent. Adel blir derfor i stedet brukt om å avgjøre rett og galt på et individnivå gjennom en estetisk opplæring, i stedet for at dette blir diktert av noe guddommelig slik som dyd. Vi trakk så begrepet om adel enda et ledd tilbake, til Schiller, hvor vi kunne oppdage at denne tanken om estetisk opplæring, og dermed også denne bruken av adel, har sine røtter i en kritikk av de franske revolusjonene for å ikke tillate borgerne nok individuell frihet til å kunne danne et stabilt samfunn. Altså operer Ibsen her i talen med en forståelse av dyd, men i

ny drakt som adel, med en forståelse av begrepet adel som kan argumentere for at har et republikansk opphav.

Punktet rundt kvinner og arbeidere og deres rolle i bedringen av samfunnet viste seg i grunnen å være nokså lett å forstå. For her gir Ibsen dyd/adel til to undertrykte grupper som en ikke kan hevde at er frie etter en republikansk standard. Jeg viste så hvordan disse gruppene var avhengige av andre aktører, og generelt manglet myndighet og selvråderett. Dette leder til en høy grad av paternalisme i samfunnet, noe republikanismen - og her Ibsen forsøker å stå opp mot. Og fordi disse gruppene var blitt undertrykt og holdt utenfor politiske diskurser, ville deres tilskrevne adel bli et friskt pust i den norske politikken da de endelig skulle få slippe til.

I diskusjonen om hvilken ideologi som virket å være mest dekkende for Ibsen, særlig med de utgangspunktene vi hadde etablert i talen, fikk vi illustrert hvordan republikanisme potensielt kunne forklare noen av de hullene i argumentene for Ibsen som en anarkist. Vi ser hvordan Arvid Nærø er nødt til å overse og bortforklare de hullene som en anarkistisk lesning av Ibsen etterlater, og hvordan republikanismen ikke har noe problem med å tette. Samtidig så vi også at det fantes potensiale for å kunne lese Ibsen som en anarkist, men om det var det vel i grunnen liten tvil om alt ettersom det allerede finnes flere verker som omtaler Ibsen i de baner. Likevel kommer man ikke unna at republikanismen supplerer fint der hvor den anarkistiske forklaringen sliter. Av den årsak mener jeg derfor at det finnes grunnlag for å hevde at det kan være behov for å gjøre en ny vurdering av Ibsens politiske ståsted. Et som klarer å bygge bro mellom det republikanske og anarkistiske ved Ibsens holdninger, da dette virker å være den mer dekkende måten å forholde seg til Ibsen.

Litteraturliste

Ibsen, Henrik. "Tale til arbeidernes fanetog i Trondheim (1885)". I *Politisk Frihet*, redigert av Håvard Friis Nilsen og Helge Jordheim, side 367 - 368. Oslo: Res Publica, 2014

Brandes, Georg. "Tale i Kristiania (1876)". I *Politisk Frihet*, redigert av Håvard Friis Nilsen og Helge Jordheim, side 321 - 323. Oslo: Res Publica, 2014

Bjørnson, Bjørnstjerne. "Om republikken (1880)". I *Politisk Frihet*, redigert av Håvard Friis Nilsen og Helge Jordheim, side 351 - 357. Oslo: Res Publica, 2014

Wergeland, Henrik. "Den norske arbeider som borger". I *Politisk Frihet*, redigert av Håvard Friis Nilsen og Helge Jordheim, side 271 - 272. Oslo: Res Publica, 2014

Friis Nilsen, Håvard og Helge Jordheim. *Politisk Frihet*. Oslo: Res Publica, 2014

Mørkhagen, Sverre. *Ibsen "... den mærkelige Mand"*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2019

Nærø, Arvid. *Den politiske Ibsen - med studier i Henrik Ibsens anarkisme*. Oslo: Kolofon Forlag, 2008

De Figueiredo, Ivo. *Henrik Ibsen: Mennesket og Masken*. Oslo: Aschehoug, 2019

Skinner, Quentin. *Liberty before Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 5. utgave fra 2016

Skinner, Quentin. *Vilkårlig Makt: Essays om politisk frihet*. Oversatt av Hugo Østerberg. Oslo, Res Publica, 2011

Pettit, Philip. *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Oxford University Press, 1997

Krogh, Thomas. "Republikanerne" i *Historisk Tidsskrift*, bd 89. Oslo: Universitetsforlaget, 2010

Bull, Edvard, *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens Historie: Trøndere i norsk arbeiderbevegelse før 1914*. 2/1976. Oslo: Pax forlag, 1976

Ystad, Vigdis. "Innledning til Hvide heste, Bakgrunn" fra *Henrik Ibsens Skrifter*. 27.06.2021. URL:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRINNL_Hv%7Cintro_background.xhtml

Stortinget, "Parlamentarismens Historie". 27.06.2021. URL:
<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/Parlamentarismen-i-utvikling/>

Ibsen, Henrik. *En Folkefiende*. Kristiania og København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1917

Marx, Karl. *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*. 27.06.2021. Funnet ved:
<http://www.schmidt.hist.unibe.ch/pot/marx/MarxKKritikderHegelschen.pdf>

Ystad, Vigdis. "Innledning til Rosmersholm, Bakgrunn" fra *Henrik Ibsens Skrifter*. 27.06.2021. URL:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv/DRINNL_Ro%7Cintro_background.xhtml

Ibsen, Henrik. "Hvide heste" Upublisert teaterstykke. Funnet ved:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRVIT_Hv%7CHv41291b.xhtml?fac=Ja

Brev er funnet ved *Henrik Ibsens Skrifter* og er redigert av Narve Fulsås. URL:
<https://www.ibsen.uio.no/brev.xhtml>

Individuelle brev:

Brev til Bjørnson 22. desember 1885. Funnet ved:
http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18851222BB.xhtml

Brev til Dietrichson, 6. oktober 1885. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CBudat18851006LD.xhtml

Brev til Det Norske Studentersamfund, 23. oktober 1885. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18851023Stud.xhtml

Brev til Carl Snoilsky, 14. februar 1886. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18860214CS.xhtml

Brev til Brandes, 30. april 1873. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv/BREV_1871-1879ht%7CB18730430GB.xhtml

Brev til Brandes 17. februar 1871. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1844-1871ht%7CB18710217GB.xhtml

Brev til Bjørnson. 23. mars 1884. Funnet ved:

http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/BREV_1880-1889ht%7CB18840323BB.xhtml

Beyer, Harald. *Nietzsche og Norden*. Bergen: A.S. John Griegs Boktrykkeri, 1958

Nietzsche, Friedrich. *Slik talte Zarathustra*. Oversatt av Bjørn Christian Grønner. Oslo: Spartacus Forlag, 2011

Nietzsche, Friedrich. *Moralens Genealogi*. Oversatt av Øystein Skar. Oslo: Spartacus Forlag. 2010

Steiner, Rudolf. *Nietzsche - i kamp mot sin tid*. Oversatt av Trond Berg Eriksen. Oslo: Vidarforlaget. 1992

Schiller, Friedrich. *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen*. 27.06.2021 Funnet ved:
https://www.ufg.ac.at/fileadmin/media/institute/kunst_und_gestaltung/bildnerische_erziehung/materialien_und_links/Schillers_Briefe.pdf

Beiser, Frederick. *Schiller as Philosopher*. Oxford: Oxford University Press, 2005

Erichsen, Bodil Christine. *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 : Bind 2*. Oslo: Res Publica, 2017.

Nordisk ministerråd. *Nordisk lovoversikt : viktige lover for kvinner ca. 1810-1980*. Redigert av Ida Blom & Anna Tranberg. Oslo: Norsk Tekstsenter, 1985

Ibsen, Henrik. *Et dukkehjem*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2005

Ibsen, Henrik, "Hedda Gabler". Funnet ved *Henrik Ibsens Skrifter*. 27.06.2021 URL: http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv01_02/DRVIT_HG%7CHG90.xhtml?fac=Ja

Nes Arbeiderforenings Arbeiderfane fra 1851. 27.06.2021 Funnet ved: <https://digitaltmuseum.no/021027326900/fane>

Sparling, Robert. "Political Corruption and the Concept of Dependence in Republican Thought." i *Political Theory* 41, no. 4 (2013): 618-47. 27.06.2021. URL: <http://www.jstor.org/stable/23484597>

Arbeidsretten. "Arbeidsrettens historie". 27.06.2021. Funnet ved: <https://www.arbeidsretten.no/historie>

Marx, Karl og Engels, Friedrich. *Det Kommunistiske Manifest*. Oversatt av Harald Holm. Oslo: A.S. Norsk Forlag Ny Dag, 1957

Svendsen, Lars Fredrik Händler, "Hva er marxisme?" I *Civita*. 27.06.2021. Funnet ved: <https://www.civita.no/politisk-ordbok/hva-er-marxisme>

Godwin, William. *Enquiry Concerning Political Justice*. London: Penguin Books Ltd, 2015

Jæger, Hans. *Anarkiets bibel*. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1906

Nærø, Arvid. "Anarkisten Ibsen" I *Dagbladet*. Publisert: 13.06.2007. Sist sett 27.06.2021. URL: <https://www.dagbladet.no/kultur/anarkisten-ibsen/66359737>

Machiavelli, Niccolò, *Discorsi ; Om fyrster*. Oversatt av Jon Bingen. Oslo: Vidarforlaget, 2013